

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav speciálněpedagogických studií

Diplomová práce

Bc. Bronislava Eichlerová

MLADÍ DOSPĚLÍ S RIZIKEM V CHOVÁNÍ V KONTEXTU TERAPIE
DIVOČINOU: NARATIVNÍ REVIEW

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala sama a použila jsem uvedených zdrojů a literatury.

V Olomouci dne: 21.4.2022

Bc. Bronislava Eichlerová

Upřímně děkuji Mgr. Tereze Zahradníkové za odborné vedení a lidský přístup ve vysvětlování tajů vědy. Velké děkuji patří také doc. Mgr. Jiřímu Kantorovi, PhD., díky kterému jsem objevila kouzlo narativního review. Děkuji také doc. Mgr. Michalovi Růžičkovi, PhD., že si mě už tehdy vzal pod svá křídla. Upřímné díky patří Vendule Osičkové, která se mnou do toho tehdy šla a podpořila mě doslova do poslední minuty. Poděkovat chci také svému příteli za jeho oporu a zachovanou klidnou hlavu, spolužačce Bc. Klárce Martinákové, která pro mě měla vždy radu, mojí sestřičce Olince Karáskové, která mě podporovala od začátku do konce. A v neposlední řadě patří mé obrovské díky rodičům, díky kterým jsem a díky nimž jsem mohla studovat tento úžasný obor.

OBSAH

ÚVOD.....	6
TEORETICKÁ ČÁST	8
1 RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ.....	8
1.1 Terminologické vymezení	8
1.2 Projevy rizikového chování	9
1.3 Syndrom rizikového chování	9
1.4 Poruchy chování	10
1.4.1 MKN 10	10
1.4.2 DSM-5	11
1.5 Rizikové chování u mladistvých.....	11
1.6 Prevence rizikového chování	13
2 TERAPIE DIVOČINOU.....	14
2.1 Vymezení pojmu terapie divočinou.....	14
2.2 Klientela.....	16
2.3 Historie.....	18
2.4 Příbuzné přístupy	19
2.4.1 Adventure therapy	19
2.4.2 Adventure based therapy	20
2.4.3 Outward Bound.....	20
PRAKTICKÁ ČÁST	22
3 METODOLOGIE VÝZKUMU	22
3.1 Metodika	22
3.1.1 Otázka narativního review	22
3.1.2 Kritéria zařazení.....	23
3.1.3 Strategie vyhledávání.....	24
3.1.4 Screening	25

3.1.5	Extrakce dat	25
3.2	Výsledky	26
3.2.1	Statisticky signifikantní zlepšení v oblasti sebepojetí:	27
3.2.2	Signifikantní změny v jiných oblastech než v sebepojetí	34
3.2.3	Signifikantní zlepšení neprokázáno:	37
3.2.4	Shrnutí výsledků	49
4	DISKUZE.....	52
	ZÁVĚR.....	55
	SEZNAM CITACÍ.....	56

ÚVOD

Terapie divočinou je terapeutický koncept využívající léčebný a edukační potenciál přírody. Je obecně známou pravdou, že pobyt v přírodě má na člověka blahý vliv. Terapie divočinou při práci se svými klienty využívá několika denní expediční pobyt mimo civilizaci. Expedice se účastní jak klienti, tak také vyškolení odborníci, kteří celý proces vedou a podporují terapeutickými technikami.

Tento způsob intervence se v praxi velmi často využívá pro práci s rizikovou mládeží. Mladiství jsou v průběhu několika denní expedice vystaveni neobvyklým situacím, jako je například zakládání tábořiště, rozdělání ohně, postavení si přístřešku a spousty dalšího. Tyto úkony je vedou k osvojení si řady nových kompetencí. V prostředí divoké přírody a přítomnosti skupiny vrstevníků mají prostor zamýšlet se nad sebou samotným a zároveň jsou přirozeným procesem vedeni k navazování nových vztahů s vrstevníky ve skupině. Terapie divočinou však není jediný koncept využívající při své práci s mladistvými přírodu. Existuje velké množství intervencí založených na podobných principech. Některé využívají více přirozený proces v nedotčené přírodě, jiné do programu více zařazují zážitkové aktivity jako je například sjíždění divoké řeky, lezení na stěnách a podobně. Cíle a primární pilíře intervencí jsou však svou povahou velmi podobné konceptu terapie divočinou, která nás v této práci zajímá.

Práce je tedy věnována otázce efektivity intervencí založených na principech terapie divočinou. Konkrétně se zabýváme efektivitou u mladistvých s rizikem v chování a zaměřujeme se na jejich sebepojetí před a po intervenci. V první části práce čtenáře seznamuje s teoretickým rámcem celé problematiky, kterému je třeba před zaměřením se na výsledky věnovat pozornost.

Pro zodpovězení výzkumné otázky jsou použity postupy metodiky narativního review. První fáze prohledání databází a registrů a jejich následná selekce všech potenciálně relevantních studií je práce celého týmu odborníků. Údaje ze všech relevantních studií (selektovaných na základě kritérií) jsou extrahované do tabulek. Každé studii je věnována individuální tabulka. Forma tabulek je v souladu s otázkou tohoto review. Pod každou tabulkou se nachází text, který shrnuje obsah studie a vyzdvihuje data, která zodpovídají naši otázku.

Následující narativní review je pouze předstupněm systematického review, které bude teprve publikováno. Údaje obsažené ve výsledcích doposud neprošly kritickým zhodnocením. Tato práce tak teprve nastiňuje obsah problematiky, která bude dále zkoumána.

TEORETICKÁ ČÁST

Tato část práce je věnována teoretickému rámci, který má čtenáři primárně sloužit k pochopení kontextu části praktické. Čtenář se zde v první části kapitoly seznámí s termínem rizikové chování a s pojmy příbuznými, kterým byly věnovány podkapitoly syndrom rizikového chování a poruchy chování. Pozornost je také věnována rizikovému chování u mladistvých a prevenci rizikového chování. Druhá část teorie je věnována vymezení pojmu terapie divočinou, nejednotnosti v terminologii a klientele. Čtenář se také seznámí s historií, která pomůže pochopit terminologickou nejednotnost. Poslední část je věnována příbuzným intervencím a podobnosti s terapií divočinou.

1 RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ

V následující kapitole si vymezíme pojem rizikové chování. Nahlédneme do nejednotného terminologického vymezení. Specifikujeme si blíže jednotlivé projevy rizikového chování. Vymezíme si pojmy příbuzné, mezi něž spadá syndrom rizikového chování též zvaný problémové chování. A vydefinujeme si poruchy chování. Výše zmíněným příbuzným pojmům je zde věnována pozornost především z toho důvodu, že v praktické části práce se potkáme například s diagnózou ADHD spadající pod poruchy chování nikoli rizikové chování. Cílem této kapitoly je tedy komplexní nastínění terminologicky nejednotné problematiky.

1.1 Terminologické vymezení

Na rizikové chování je třeba nahlížet jako na velmi komplexní pojem, podřazený pojmu chování, jímž se zabývá mnoho oborů, například: psychologie, sociologie či medicínské vědní obory (Šírůčková in Miovský, 2015). Z pohledu speciálně pedagogického je vhodné zmínit také obor etopedie. Před definováním tohoto komplexního pojmu je třeba si vydefinovat pojem chování. Ten můžeme chápat jako jakékoliv jednání člověka zahrnující jeho vnější projevy. Spadá pod něj jak jednání sociální, tak akademické (např. čtení, psaní apod.) (Hartl & Hartlová, 2010).

Rizikové chování je dle Šírůčkové (in Miovský, 2010) sociální konstrukt u něž se problematicky vymezuje jednotný vzorec projevů. Definování rizikového chování je totiž závislé na tom, co daná společnost, v níž se jedinec nachází a vyrůstá, považuje za konfliktní.

Zároveň tak podléhá historickému kontextu. Obecně však můžeme říct, že je to takové chování, u kterého dochází k prokazatelnému ohrožení jedince nebo společnosti. Jedná se primárně o oblast sociální, psychickou nebo edukační.

Při definování toho, co znamená rizikové chování, Hutyrková (a kol, 2013) upozorňuje před značnou terminologickou nejednotností. V odborné literatuře se často vyskytují pojmy příbuzné. Patří mezi ně například problémové chování nebo poruchy chování. Těmto termínům jsou tedy věnovány podkapitoly níže.

1.2 Projevy rizikového chování

Šíručková (in Miovský, 2015) projevy rizikového chování dělí následovně:

- Agresivita (šikana, týraní, rasová nenávisť, diskriminace, extremismus, násilné chování)
- Delikvence vůči majetku (krádež, vandalství apod.)
- Návyky ohrožující zdraví (pití alkoholu, užívání drog, nezdravé stravovací návyky, nedostatek nebo nadměra pohybu)
- Nevhodné sexuální chování (promiskuita, předčasné zahájení sexuálního života, předčasné rodičovství apod.)
- Rizikové chování ve vztahu k institucím (záškoláctví, neplnění školních povinností, nedokončení studia střední školy apod.)
- Prepatologické hráčství
- Rizikové sportovní aktivity (adrenalinové a extrémní sporty)

Pokud bychom se podívali na dělení projevů rizikového chování dle jiných autorů, našli bychom ve většině případů všechny výše zmíněné body. Za zmínku však stojí doplnění dvou dalších okruhů, které nelze jednoznačně do projevů rizikového chování řadit, ale velmi úzce s nimi souvisí, jsou jimi:

- Poruchy a problémy spojené se syndromem týraného a zanedbávaného dítěte
- Spektrum poruch příjmu potravy (Miovský, 2015)

1.3 Syndrom rizikového chování

Syndrom rizikového chování se v literatuře objevuje také pod pojmem problémové chování nebo také syndrom problémového chování. Oproti čistě rizikovému chování je syndrom popisován jako souhrn jednotlivých projevů rizikového chování (Šíručková

in Miovský, 2015). Jinými slovy, jakmile se člověk chová rizikově v nějaké oblasti, má tendence chovat se rizikově i v dalších (Valenta, 2015).

Jak však upozorňuje Nielson Sobotková (2014), rizikové a antisociální chování u adolescentů je do jisté míry přirozený proces vývoje člověka. V období dospívání totiž dochází k vymezování vlastních hranic a u mladistvých dochází k odpoutávání se od rodičů a vytváření vlastních názorů a postojů. To sebou nese časté spory a testování hranic, které se projevují na venek často jako syndrom rizikového chování. Nielson Sobotková (2014) zdůrazňuje, že pouze malému procentu adolescentů se podaří projít tímto obdobím bez toho, aniž by se u nich objevil některý z projevů rizikového chování. A je naopak velmi časté, že dochází ke kombinaci více projevů, tedy k syndromu rizikového chování.

Hutyrová (a kol., 2013b) dělí projevy problémového chování (neboli syndromu rizikového chování) na následující: nadměrné upoutávání pozornosti, negativismus, krádeže, čachrování, útěky, toulání, projevy fyzické a verbální agrese.

1.4 Poruchy chování

Lechta (2010) definuje poruchy chování (PCH) jako negativní odchylku v chování od normy. Při hlubším prozkoumání terminologie poruch chování narazíme kromě pedagogických, speciálně pedagogických a psychologických oborů hlavně na oblast medicíny. Poruchy chování jsou definovány mezinárodně uznávanými dokumenty, kterými jsou: „*Mezinárodní klasifikací nemocí*“ (MKN) a „*Diagnostický a statistický manuál duševních poruch*“ (DSM). Na základě jednoho či druhého dokumentu lékaři, ale i kliničtí psychologové stanovují pacientům diagnózy. Mezinárodně uznávané definice poruch chování se nachází v obou klasifikačních dokumentech, které si uvedeme níže. MKN je využívána především v Evropě (včetně České republiky), zatímco DSM se pro diagnostiku využívá primárně v USA. Vzhledem k četnosti zahraničních studií (s velkou převahou země původu USA), které se vyskytují v praktické části práce, je tedy nutné uvést oba diagnostické přístupy.

1.4.1 MKN 10

Aktuální platná verze Mezinárodní klasifikace nemocí je již 11. revize. V platnost vstoupila v České republice 1. ledna 2022 (*Světová zdravotnická organizace schválila jedenáctou revizi Mezinárodní klasifikace nemocí*, 2019). Doposud však nebyla přeložena do češtiny, proto použijeme definici z 10. revize. Ta popisuje PCH jako opakující se trvalý vzorec (v délce trvání alespoň 6 měsíců) disociálního, agresivního a vzdorovitého chování, porušující

sociální normy a očekávání, která jsou přiměřená věku dítěte (*Mezinárodní klasifikace nemocí: F90-F98-Poruchy chování a emocí s obvyklým nástupem v dětství a v dospívání*, 2022).

PCH se v MKN 10. revizi nachází v kategorii F, což značí Duševní poruchy a poruchy chování. Následně spadají do podkategorie F9 *Poruchy chování a emocí s obvyklým nástupem v dětství a v dospívání*. Tato podkategorie obsahuje velké množství diagnóz vystihující PCH. Pro účely naší práce si zde uvedeme pouze pár diagnóz:

- F90 Hyperkinetické poruchy (zde spadá Porucha aktivity a pozornosti, dle DSM V. se jedná o ADHD)
- F91 Poruchy chování (pod tuto kategorii patří například: Porucha chování vázaná na vztahy k rodině, Nesocializovaná porucha chování, Socializovaná porucha chování, nebo Opoziční vzdorovité chování)
- F92 Smíšené poruchy chování a emocí (typická je kombinace agresivního disociálního nebo vzdorovitého chování, příznaky deprese a úzkosti nebo jiných poruch emocí) (*Mezinárodní klasifikace nemocí: F90-F98-Poruchy chování a emocí s obvyklým nástupem v dětství a v dospívání*, 2022)

1.4.2 DSM-5

PCH jsou dle aktuální platné DSM-5 řazeny pod kategorie disruptivní poruchy, poruchy ovládnutí impulzů a poruchy chování. Rozdělovány jsou podle věku, ve kterém se začaly vyskytovat symptomy (porucha chování s nástupem v dětském věku, v adolescenci a porucha chování s nespecifickým začátkem) (*DSM-5 - Diagnostický a statistický manuál duševních poruch*, 2015).

V DSM-5 se také objevuje diagnóza ADHD. Spadá pod neurovývojové poruchy s výskytem organického poškození CNS. Jedná se o diagnózu, která je v MKN 10 nazývána jako Hyperkinetická porucha chování. U jedinců, kteří mají diagnostikováno ADHD, dochází k pomalejší výměně informací a primárním znakem je výrazná nepozornost zapříčiněná neschopností vytřídit podněty z okolí (člověk je neustále rozptylován). Charakteristická je triáda zahrnující impulzivitu, deficit pozornosti a hyperaktivitu (*DSM-5 - Diagnostický a statistický manuál duševních poruch*, 2015).

1.5 Rizikové chování u mladistvých

V následující podkapitole si definujeme pojem mladistvý. Nahlédneme na chápání pojmu mladistvý a dospívající z pohledu více autorů a vymežíme si věkovou hranici cílové

skupiny ve výzkumné části práce. Přiblížíme si problematiku důvodů častých projevů rizikového chování u mladistvých. A zdůrazníme jistou míru přirozenosti těchto projevů v procesu dospívání.

Přesná definice pojmu mladistvý se objevuje v českém zákoně o soudnictví ve věcech mládeže. Mladistvý je ten „*kdo v době spáchání provinění dovršil patnáctý rok a nepřekročil osmnáctý rok svého věku*“ („Zákon č. 218/2003 Sb.: Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)“, 2013). Pro účely naší práce je však důležitější než zákonná definice nahlédnout do podstaty toho, co pojem znamená pro naši praktickou část.

Ve speciálně pedagogické, či psychologické literatuře, která je pro nás podstatnější, se potkáme spíše s pojmem adolescent a dospívající. Vágnerová a Lisá (2021) popisují, že v období dospívání dochází ke komplexní proměně osobnosti jedince. Změna nastává v oblasti tělesné, psychické a sociální. Změny jsou podmíněny bio-psycho-sociálními faktory. To, jak člověk dospívá, je taky závislé na kulturních podmínkách společnosti, v níž se jedinec nachází. Období dospívání je pro mladého dospívajícího časem, kdy přehodnocuje vlastní hodnoty. Tento časový usek v životě člověka Vágnerová a Lisá nazývají jako hledání vlastní identity. To je často spojené s porušováním hranic, které daná společnost považuje za běžné. Věkovou hranici dospívání ohraničují od 10 do 20 let.

Říčan (2014) pro dospívání užívá termín adolescence. Období adolescence vymezuje vývojovým obdobím od 15 do 20-22 let. Zdůrazňuje sociální složku dospívání. Upozorňuje na to, že v období adolescence se často jedinec snaží socializovat a hledá si partnera. Hledání sebe samotného, ale i partnera bývá často spojováno s osobními krizemi a „vylomeninami“ projevujícími se v chování. Říčan popisuje, že konec období adolescence se vymezuje těžko a je obtížné ho jednoznačně stanovit, protože u každého probíhá individuálně. Pro účely naší práce byl dospívající neboli mladistvý věkově vymezen od 10 do 21 let.

Z literatury řady autorů, jako je například Vágnerová a Lisá (2021), Říčan (2014), Nielson Sobotková (2014) nebo Kabíček (2014) vyplývá, že je vhodné se na projevy rizikového chování u mladistvých dívat komplexně. Je třeba, na rizikové chování vyskytující se v tomto období, nazírat také z pohledu přirozeně se vyskytujícího jevu v průběhu dospívání a mít tak na paměti, že rizikové chování může být do jisté míry důkaz zdravého vývoje dospívajícího jedince.

1.6 Prevence rizikového chování

Pojem prevence je možné v nejširším slova smyslu chápat jako předcházení, zpravidla škodlivým vlivům. Prevence je tedy určena k předcházení a zamezování nebo snižování výskytu, nebo vzniku škodlivému jednání (rizikového chování) (Polínek a Hutýrová in Valenta, 2015).

Prevenci můžeme rozdělit na primární, sekundární a terciární. Primární prevence se zaměřuje na některé z projevů rizikového chování. Hlavním cílem primární prevence je zamezení tomu, aby k rizikového chování vůbec nedošlo. Sekundární prevence se zaměřuje na ohroženou skupinu lidí, u níž by k rizikového chování dojít mohlo. Přesněji se jedná o „*včasné vyhledání latentních projevů nežádoucího chování*“ (Polínek a Hutýrová in Valenta, 2015). Cílem tedy je předejít vzniku, a především rozvoji a přetrvávání nežádoucích projevů v chování, například u lidí, kteří užívají drogy, zamezíme prohloubení jejich závislosti. Terciární prevence je prováděna u zasažených jedinců. Slouží jako předcházení vážným a trvalým zdravotním nebo sociálním dopadům. Dle výše zmíněno příkladu na drogové závislosti se jedná například o doléčování a podporu abstinence i prevenci zdravotních rizik u závislé osoby (Polínek a Hutýrová in Valenta, 2015).

Aby se předcházelo vzniku rizikového chování, je vhodné věnovat pozornost vytváření pozitivních a zdravých návyků, mezi které patří například zdravé stravovací návyky, pravidelný pohyb, navazování vhodných sociálních vztahů s vrstevníky, nebo například učení se novým věcem (Kabíček, 2012). Dle všeho více zmíněného je tedy možné považovat terapii divočinou za vhodný prostředek prevence rizikového chování.

2 TERAPIE DIVOČINOU

Terapie divočinou (TD) je koncept, který se objevuje ve světě nejen na poli speciálně pedagogickém již několik desítek let. Jedná se však o pojem, který není jednoznačně terminologicky vymezený, proto se v následující části podíváme na pestrost názvů intervencí vystihujících TD. Nejprve si však vydefinujeme pojem samotný. Podíváme se na to, jak terapii divočinou vnímají různí odborníci. Zaměříme se na pochopení procesu k němuž při putování divočinou prochází. V podkapitole zaměřené na klientelu se podíváme na typického klienta využívající program TD. Přiblížíme si také různé druhy cílových skupin, dotkneme se některých diagnóz a využití v praxi. Pro komplexnější pochopení terminologické nejednotnosti nahlédneme do historie, z níž vychází řada pojmů, která se objevuje i v praktické části práce. A v poslední části se dotkneme přístupů příbuzných terapií divočinou.

2.1 Vymezení pojmu terapie divočinou

Pojem terapie divočinou je velmi nejednotný. Vzhledem k narůstajícímu množství programů založených na principu využívání přírody k terapeutickým účelům zároveň narůstá míra nejednotnosti v definování toho, co terapie divočinou představuje. Ve světě se pro pojem terapie divočinou používá volný překlad do angličtiny, tedy pojem *wilderness therapy* (WT). Řada autorů, mezi které patří například i Russel (2001) upozorňuje na výše zmíněnou terminologickou nejednotnost a zdůrazňuje odlišné pojmenování, které bychom ve starší literatuře mohli najít například jako: *Challenge courses*, *adventure based therapy* nebo také *wilderness experience programs*. Obecně můžeme terapii divočinou zařadit do „outdoorových terapií“, které jako primární prostředek k léčivému působení na člověka používají přírodu a osobní zážitek a prožitek v ní (Nevin, 2020).

Pojďme se společně podívat na jednotlivé definice některých autorů. Například Margalit (2014) popisuje programy TD jako expediční intervence probíhající v prostředí divoké přírody. Primárním záměrem je změna v nepříznivém, případně sociálně nežádoucím chování, skrze prožitkové učení v prostředí divočiny. V průběhu takového programu je kladen důraz na účinnost skupinového působení na jedince.

Russel (2001) se při definování TD opírá o výše zmíněný pojem *wilderness experience programs* (WEPs). Termín definuje jako organizace zabývající se venkovními programy v divočině za účelem osobního rozvoje, vzdělání, rehabilitace nebo terapie. Jedná se však o pojem, který se využíval více v historii. V 90. letech 20. století bylo například v USA popsáno

více jak 500 programů odpovídajících zmíněné definici WEPs. Z toho všeho tedy vyplývá, že TD, jak ji vnímáme dnes, byla chápána jako jeden z oněch programů spadajících pod WEPs.

Při vymezení a definování pojmu TD se můžeme opřít o popsání odlišností od běžného pobytu v přírodě, který má na nás terapeutický účinek. Hill (2007) popisuje primární odlišnost v tom, že na rozdíl od „prostého pobytu v přírodě“ se v TD používá určitých postupů, metod a technik práce. A zároveň nejstěžejnějším rozdílem je přítomnost týmu odborníků, kteří celý terapeutický proces vedou. Dále je to možnost pravidelné reflexe prožitého zážitku ve skupině nebo možnost zúčastnit se terapeutických aktivit využívajících přírodu jako hlavní prvek potenciální léčby.

Pro komplexní pochopení toho, co se pod pojmem terapie divočinou skrývá, je vhodné čtenáři představit průběh programu a nastínit samotný proces. Jak bylo však již výše zmíněno, přístupů a podob TD je mnoho. Pro potřeby pochopení základních principů se opřeme o postupy, které při své práci uplatňuje *Asociace pro terapii divočinou a dobrodružstvím v České republice, z.s.* Asociace vychází z praxe zahraničních kolegů. V následujícím popisu je tak dostatečně nastíněn proces řady intervencí vyskytujících se v praktické části práce.

Proces TD můžeme rozdělit do tří fází. První fáze je přípravná, jedná se o období před výpravou do přírody. V této části dochází k seznamování se mezi jednotlivými účastníky. Dochází také k přípravě potřebných věcí na výpravu, jako jsou batohy, oblečení, spacáky, stany a spousty dalšího. V kontextu praktické části je vhodné zmínit, že v případě měření účinků TD na jedince, zde dochází k „pre“ testování potenciálních účastníků. Druhou částí je samotný pobyt v přírodě, kdy se skupina účastníků vydává do divočiny za doprovodu zkušených průvodců a odborníků (velmi často psychologů, speciálních pedagogů, lektorů, outdoorových znalců apod.). V průběhu výpravy a putováním přírodou se skupinka pomocí „běžných“ úkonů, jako je rozdělání ohně, zajištění pitné vody nebo například postavení tábořiště stará o vlastní přežití. Díky již výše zmíněným odborníkům mají účastníci možnost se zároveň účastnit terapeutických aktivit vycházejících z přírody a pobytu v ní. Tyto aktivity velmi často pozitivně podpoří průběh přirozeného procesu každého jedince zvlášť. Účastník je tak veden k zamýšlení se nad sebou samotným, nad vlastními názory, postoji a chápáním světa, což je pro mladého dospívajícího člověka častým tématem. Poslední, třetí fáze je typická uzavíráním samotného prožitku. V některých podobách TD, především v těch zahraničních, může tato fáze trvat několik týdnů až měsíců, kdy se účastníci s lektory opakovaně setkávají a upevňují si nabyté

zkušenosti a nově naučené vzorce chování. V této závěrečné fázi dochází k měření potenciálních účinků na zúčastněné (Houšková 2017).

Hlavními benefity takového bytí v přírodě je tak například přirozená účast ve skupinových aktivitách, z ní vyplývající nácvik komunikačních schopností jedince s vrstevníkem nebo také podpora spontánnosti (Margalit a Ben-Ari, 2014). Mezi další pozitivní účinky TD patří dle osobní zkušenosti autorky například uvědomování si vlastní role ve skupině a učení se novým věcem. Účastníci se velmi často učí například rozdělat oheň, postavit si přístřešek, zajistit pitnou vodu pomocí filtrování nebo také pečovat o vlastní hygienu mimo běžné civilizované prostředí. Ze všeho výše zmíněného pak často přirozeně vyplývá osvojení si vyšší míry samostatnosti a péče nejen o vlastní osobu.

Dle Russela (2000b) existují dva typy programů terapie divočinou tzv. „expedice“ a „programy se základním táborem“. V případě „expedice“ se celý program odehrává v terénu. To znamená že skupina účastníků spolu s lektory (terapeuty) putuje divočinou a téměř každý den mění tábořiště, místo ke spaní. Tento typ Russel dále dělí na „uzavřené“ a „kontinuální“. U „uzavřených expedic“ je typická délka trvání cca 3 týdny a jak už z názvu vyplývá skupina je uzavřená a celý čas tak zpravidla putuje spolu ve stejném složení. U „kontinuálních expedic“, je délka oproti uzavřeným větší, mohou trvat i 8 týdnů a v průběhu dochází k výměně terapeutů (obvyklou dobou výměny je 8 dní). Druhým typem jsou takzvané „programy se základním táborem“. U tohoto typu terapie divočinou je typické to, že má skupina vždy nějaký základní tábor, ze kterého každý den vychází do terénu a opět se vrací.

2.2 Klientela

Nejčastější klientelou, která vyplývá i z historie a počátků vzniku TD jsou mladiství. Russel (2000a) popisuje TD jako léčebnou intervenci, která v praxi pomáhá dospívajícím v oblasti duševního zdraví, psychických problémů, s překonáním emocionální nerovnováhy a používá se při léčbě závislostí. Typickým klientem je dle Rusella adolescentní muž pocházející ze střední společenské třídy, který užívá návykové látky, chová se nepřizpůsobivě a objevují se u něj poruchy chování (případně deprese).

Další možnou cílovou skupinou TD jsou školy a jejich třídy. Ty využívají TD jako prostředek k upevnění třídního kolektivu, a to nejen v případě, kdy se ve skupině vyskytuje rizikové chování. V praxi se jedná o různé školy v přírodě nebo adaptační kurzy apod.

Dále se TD využívá při práci s rodinou jako celkem. Harper a Cooley (2007) ve své studii potvrzují, že absolvování rodinného terapeutického programu v divočině mělo pozitivní vliv na vztahy v rodině. Také Bettmann a Tucker (2011) ve své studii popisují pozitivní účinky po účasti sedmi týdenního terapeutického programu v divočině. Pozitivní změny byly zaznamenány u vztahů mezi rodiči a dospívajícími. U adolescentů se zároveň prokázalo snížení hněvu, zvýšení pozitivní emoční vazby a důvěra vůči rodičům. Co se týče rodinného systému, je terapie divočinou užívána i při práci s dětmi mimo biologickou rodinu, nacházejícími se v náhradní rodinné péči.

Čím dál tím více se TD využívá při práci s dětmi s nejrůznějším postižením. Od postižení tělesného, smyslového, přes mentální až například k autismu. Přiblížíme si alespoň okrajově potenciální oblasti rozvoje u jiných než rizikových mladistvých. Pro představu se podíváme na diagnózu poruchy autistického spektra. Jedinci s touto diagnózou si velmi často nejsou schopni plně uvědomovat své okolí. Objevuje se u nich výrazná citlivost v oblasti smyslového vnímání, což způsobuje určité odpojení se od reality. Klienti se obvykle účastní programu v menším počtu za účasti vrstevníků se stejnou diagnózou. Realita všedního světa je pro autisty často stresující. Programy jim tak nabízí možnost zpomalení a zklidnění se v prostředí klidné přírody. Jedinci s touto diagnózou mívají problém v navazování vztahů s vrstevníky. V rámci programu jsou vystaveni určitému diskomfortu, díky němuž často dochází k navazování nových sociálních interakcí (BlueFire Wilderness Therapy: Wilderness Therapy for Boys on the Autism Spectrum, n.d.).

Klientelou TD nejsou pouze děti nebo mladiství. O TD jeví zájem také dospělí, a to nejen z pohledu lektorského. Mezi další klienty tak můžeme zařadit dospělé, ať už s nějakou diagnózou, nebo klienty intaktní. Prvky TD se také používají na různých teambuildingových akcích pořádaných pro stmelení pracovního kolektivu. Výjimkou také nejsou expedice pořádané pro zájemce z řad většinové populace. Zakázkou tak často bývá seberozvoj a vlastní poznání (Terapie Divočinou, 2022).

Klientela a potenciál využití TD je tedy opravdu široký. Jak již z názvu naší práce vyplývá, naší cílovou skupinou výzkumu, která je popsána v podkapitole „*Rizikové chování u mladistvých*“ jsou dospívající s rizikem v chování.

2.3 Historie

Pro porozumění praktické části je vhodné dotknout se alespoň střípků historie. Ta nám pomůže poodkrýt to, proč se v praktické části vyskytuje takové množství odlišných názvů, které odpovídají našim kritériím intervence.

Počátky terapie divočinou lze dosledovat až do druhé poloviny 19. století, kdy se ve Spojených státech amerických začal mezi pedagogy internátních škol objevovat zájem o pozitivní rozvoj mládeže i v letních, prázdninových měsících. Vzniku podobných letních programů také nahrával fakt narůstající industrializace a urbanizace, která měla za následek zvyšující se morální úpadek mládeže. První školou, která zorganizovala takový letní program, byla v roce 1861 Gunnery School je tedy považována za „otce organizovaného letního kempování“ (White, 2011).

Další kemp vznikl nezávisle na jakékoliv škole, nesl název Kemp Chocorua a byl založen v roce 1881. Zaměřoval se na pozitivní změnu v rozvoji a chování dětí. Učil děti dovednosti v oblasti outdoorových aktivit, vedl je k nezávislosti a zodpovědnosti. Později se zaměřil i na rozvoj dětí s psychickými problémy (Gass, 2012).

Důležitým milníkem v historii terapie divočinou je také vznik skautských táborů na počátku dvacátého století. Tábory se primárně orientovaly na chlapce, které rozvíjeli ve znalostech pobytu v přírodě, seberozvoji a jak uvádí literatura i vojenském cvičení (Gass, 2012).

Ve dvacátých letech dvacátého století se rozjela vlna pořádaných terapeutických kempů, mezi které patřil například Kempu Ahmek. Další se orientovali i na rizikovou mládež. Byli mezi nimi Kempy Ramapo, Wawokiye nebo také Kemp Wediko (White, 2011).

V roce 1941 vznikla pro praxi terapie divočinou stěžejní organizace *Outward Bound*. Za zakladatele je považován Kurt Hahn. Na formování terapie divočinou měla velmi zásadní vliv. Organizace sice vznikla na počátku čtyřicátých let, ale Kurt se problematikou zabýval už dávno předtím. Již ve třicátých letech se ve Velké Británii věnoval praktickému nastavení učebních osnov ve škole. Osnovy obsahovaly učení se prostřednictvím přírody a pobytu na expedici. Hahn zjistil, že lidem, kteří byli vystaveni náročným a dobrodružným outdoorovým situacím se zvýšilo vlastní sebevědomí, předefinovali vnímání vlastní osobnosti projevíli soucit s ostatními a navázaly nové vztahy s vrstevníky. Kurt se také věnoval spolu s Lawrenceem Holtem mladým britským námořníkům, učil je životně důležitým dovednostem nezbytným

k přežití během druhé světové války. Odtud také pravděpodobně pochází termín „Outward Bound“ – námořní termín popisující loď opouštějící bezpečí svého přístavu a mířící na otevřené moře. Trvalo tak jen několik let, než se tento vzdělávací program začal rozšiřovat po celém světě (*Our Story: HISTORY*, n.d.).

Kapitole o historii bychom mohli věnovat daleko více času. Dějiny TD jsou rozsáhlé. Pro dostatečné pochopení historického kontextu a názvosloví však zaznělo již vše podstatné.

2.4 Příbuzné přístupy

Terminologická nejednotnost je zmíněna již na začátku kapitoly. Problematika je částečně nastíněna v podkapitole o historii. V praktické části se potkáme s celou řadou dalších, podobných názvů, které budou odpovídat inkluzivním kritérium pro požadovanou intervenci. V této podkapitole se podrobněji zaměříme pouze na některé z nich, jsou jimi *Adventure therapy*, *Adventure based therapy* a *Outward Bound*. Existuje však celá řada dalších, ty si jen zmíníme názvem například: *Ropes Courses* (zabývají se primárně lezením po skalách a stěnách), *Adventure based therapy* (jedná se o poradenství využívající dobrodružství jako primárně edukační prostředek) nebo také nejrůznější terapeutické kempy.

2.4.1 Adventure therapy

Adventure therapy (AT) se dá volně přeložit do češtiny jako terapie dobrodružstvím. Ze samotného názvu tak vyplývá primární terapeutický činitel, jímž je na rozdíl od TD dobrodružství. Stejně tak jako u TD se však potkáváme s terminologickou nejednotností. Například Gass (1993) *adventure therapy* dělí na tři následující typy:

- 1) První typ AT nazývá jako „Wilderness therapy“ (WT), neboli terapie divočinou. A popisuje, že k onomu terapeutickému prožitku skrze dobrodružství dochází v průběhu několika denního putování divočinou.
- 2) Druhý typ nazývá jako „Adventure based therapy (ABT)“. ABT probíhá také jako několika denní (případně týdenní) putování v divočině. Do procesu jsou však vsazeny prvky dobrodružství, na kterém se podílí lidský faktor. V praxi to například vypadá tak, že na konci celého putování přírodou, nebo v průběhu je účastníkům ze strany vedení zajištěn zážitek skrze slaňování, nebo sjíždění divoké řeky a podobně. Rozdíl je v tom, že u WT se nevyužívá dopředu nachystaných a plánovaných akcí se záměrem prožitého dobrodružství.

- 3) Posledním typem AT je „Long-term residential camping“. Tento typ AT se odehrává na jednom místě. Nejčastěji jsou to nějaké kempy v přírodě vytvořené ze stanů účastníků, případně se jedná o areál s budovou jako základnou, nebo i loď. Účastníci tak zůstávají buď na místě, kde se účastní programu, případně vychází do přírody a opět se vrací.

2.4.2 Adventure based therapy

Adventure based therapy je dle Gasse (1993), jak je již výše zmíněno, považována za jeden ze tří druhů Adventure therapy. Jedná se však o terapeutickou intervenci, která se v praktické části vyskytuje velmi často, proto je jí zde věnovaná samostatná podkapitola.

Richardson (1999) na ABT přihlíží jako na terapii využívanou u různého typu klientů buď jako primární, či doplňkovou léčbu. Popisuje tři různé způsoby užití:

1. ABT jako terapie u níž dochází k terapeutickému procesu na základě pobytu v přírodě. Jedná se například o Outward Bound programy, které trvají dva až tři týdny. Předpokládá se, že k terapeutickému léčení dochází po celou dobu pobytu v přírodě na základě náročných výzev spojených s programem.
2. Dále se ABT užívá v zařízeních léčeben nebo ve školách jako preventivně primární programy. Programy mají často formu pouze hodinových až dvouhodinových lekcí zaměřených například na lezení v lanovém centru.
3. Třetí typ užití ABT Richardson popisuje jako dlouhodobé programy, které mají podobu až půlročního pobytu v divočině, mimo civilizaci. U takových skupin jsou často primárními tématy otázka přístřeší nebo zajištění potravy.

2.4.3 Outward Bound

Outward Bound (OWB), jak bylo již v podkapitole o historii zmíněno, byla založena německým pedagogem Kurtem Hahnem v roce 1941. Primárním cílem je působení na osobnost člověka, jeho zdokonalování se a získávání větší odolnosti skrze náročný prožitek při pobytu v přírodě *Who We Are*, (n.d.).

Outward Bound International za osmdesát let praxe stihla vybudovat globální síť svých organizací po celém světě. Všechny organizace, zvané Outward Bound školy, stojí na stejné filozofii. Jedna ze stěžejních myšlenek je rozvíjet dovednosti jako je sebevědomí, odolnost, porozumění ostatním nebo také zodpovědnost za životní prostředí. OWB je také popisována jako komplexní směs zážitkového, dobrodružného venkovního učení, jehož cílem je podpořit

osobní růst a sociální dovednosti účastníků pomocí náročného a autentického dobrodružství v přírodě *Who We Are*, (n.d.).

PRAKTICKÁ ČÁST

3 METODOLOGIE VÝZKUMU

V práci jsme se rozhodli sledovat jaký efekt má absolvování programů založených na principu terapie divočinou u rizikové mládeže. Pro sledování výše popsané otázky jsme použili narativní review, jehož podstatou je shrnutí a zaměření se na to, co bylo již dříve napsáno (Ferrari 2015). Následující část popisuje celou metodiku dle které jsme postupovali. Závěr je věnován výsledkům.

3.1 Metodika

Následující NR bylo psáno dle metodiky systematického review *The effectiveness of wilderness-based interventions on the self-concept and other clinical changes in youth*. Systematické review bylo registrováno dne 2. 2. 2021 v PROSPERO pod číslem: CRD42021227869. (*National Institute for Health and Care Research: PROSPERO International prospective register of systematic reviews*, 2021). Na postupu práce systematického review se podílel celý tým lidí. Při vzniku následujícího NR paralelně vznikalo druhé, které se však lišilo v kritériu typu inkluzivních studií. Zmíněné NR se zaměřovalo na odlišný design studií. Jeho autorkou je Vendula Osičková.

V prvotní fázi tvorby našeho narativního review byla formulována výzkumná otázka. Poté jsme specifikovali jednotlivá inkluzivní a vylučující kritéria. Postupně jsme vyselektovali nežádoucí studie. Cíle, kritéria a metody našeho narativního review byly zapsány do protokolu registrovaném ve výše zmíněném PROSPERO. Při postupu práce byla použita také metodika JBI EBP Databáze určené pro tvorbu systematických a narativních review (Aromataris, 2020). Postup práce byl zaznamenáván v *Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-analyses* (PRISMA) (Page, 2020). Na základě stanovených kritérií proběhla podrobná analýza všech potenciálních relevantních studií. Následně byla provedena extrakce dat. Extrahovaná data byla zaznamenána do tabulek. Každé studii byla věnována jedna tabulka. Tabulka byla navržena v souladu s otázkou tohoto review. Pod každou tabulkou se nachází text shrnující obsah studie a okruh odpovědi našeho review.

3.1.1 Otázka narativního review

Jaký efekt mají intervence založené na terapii divočinou u sebepojetí mladistvých s rizikem v chování?

3.1.2 Kritéria zařazení

Dle následujících inkluzivních a exkluzivních kritérií byly vybrány požadované studie. Při stanování kritérií se postupovalo dle formátu PICO. Jasně tedy byla vydefinována cílová populace (P), intervence (I), kontrola, srovnání nebo také kontext (C), výstupy (O) a v poslední řadě také typ studie.

- **Populace**

Jako primární inkluzivní kritérium pro zařazení do NR byla vybrána cílová skupina mladistvých. Mládež byla omezena věkem od 10 do 21 let, mužského i ženského pohlaví. Jako inkluzivní kritérium byla dále vybrána jak intaktní mládež, tak také mládež považována za rizikovou, nebo se stanovenou diagnózou jako je ADHD, emoční či problémové, deviantní chování a mladiství s problémem se zákony.

Kritérii pro vyloučení studií byly: děti do 10 let věku a dospělí nad 21 let. Vyloučeny byly také studie, u nichž byl uveden věk pouze v průměru. Následně všechny diagnózy, které přímo nenavazují na rizikové chování například: posttraumatická stresová porucha, autismus, chronická onemocnění, tělesné postižení, mladiství s nadváhou, poruchy vztahové vazby, traumatizovaní mladiství, diagnóza deprese, rozštěpy páteře, rakovina a cukrovka.

Vyloučeny byly také studie, u nichž se jevila jako primární sledovaná patologie závislost na alkoholu a drogách, soudem nařízená léčba nebo mladiství pachatelé soudem obvinění ze sexuálně rizikového chování.

- **Intervence**

Jako inkluzivní byly vybrány intervence, u nichž se primárně využívá divočina (případně dobrodružství) k psychologickým a terapeutickým účelům, a zároveň intervence, u nichž dochází k vlastnímu sebehodnocení.

Mezi kritéria, na základě kterých byly studie vyloučeny, patří intervence nevyužívající divočinu jako primární terapeutický prostředek. Takovými intervencemi jsou například: terapeutické zahradnictví, přírodní terapie nebo například terapeutická chůze nebo také pochody.

Vyloučeny byly také rodinné terapie divočinou s primárním léčebným účelem zaměřeným na funkce rodiny, nebo také terapie divočinou u nichž nedochází k vlastnímu sebehodnocení.

- **Srovnání**

V tomto NR byly vyřazené studie, u nichž primární intervencí byla například psychoterapie nebo jiné alternativní terapeutické přístupy.

- **Výstupy**

Do výzkumu byly vybrány studie, u nichž byly ve výsledcích sledovány následující oblasti: *Self-efficacy (Generalized Self-Efficacy Scale, Self-Efficacy for Anger Management, Goal Setting a Interpersonal Communication, Questionnaire of Competence and Control Beliefs, subscale Internal Control, Efficacy (FKK-SKI), apod.)*, Sebevědomí (*Rosenberg' Self-Esteem Scale (RSES), Piers & Harris Self-esteem Questionnaire, atc.*) Sebekontrola (*Pearlin Mastery Scale, Hebrew version of Rotters I-E Scale, Hebrew version of Rotters I-E Scale, apod.*) Zahrnuty byly také další výsledky a škály definované dle Self – Concept.

- **Typy**

Při vyhledávání se zohlednili primárně kvantitativní studie, případně kvantitativně kvalitativní přístupy. Do NR byly v první fázi vybrány kvazi experimentální studie, RCT studie, Kohortové studie a observační studie. V další části byly vyselektovány všechny kvazi experimentální studie, v nichž nebyla použita kontrolní skupina a všechny observační studie. Výsledné designy, které se objevují v extrakci jsou tak pouze kvazi experimentální studie, u nichž byla použita kontrolní skupina, RCT studie a Kohortové studie. Zbývající, vyřazené na základě absence kontrolní skupiny byly zpracovány v paralelní práci, kterou se zabývala Vendula Osičková.

3.1.3 Strategie vyhledávání

Cílem vyhledávací strategie bylo najít jak publikované, tak také nepublikované studie. V NR byla využita tří kroková strategie vyhledávání požadovaných studií. Nejprve jsme provedly předběžné vyhledávání. Vyhledávání bylo prováděno od 23. 12. 2020 do 26. 12. 2020. Prohledány byly následující databáze a registry: *MEDLINE (PubMed), CINAHL (EBSCO), EMBASE, PsycINFO, Scopus, Web of Science Core Collection, ProQuest Central, CENTRAL, ERIC, Clinical Trials Registry Platform of the World Health Organisation, Clinical trials, Current controlled trials a Google Scholar*. Databáze a registry byly projity se záměrem najít článků a vědeckých prací k danému tématu. Při vyhledávání byly akceptovány ty studie, u nichž byl název i abstrakt psaný v anglickém jazyce. Textová slova obsažená v názvech a abstraktech relevantních studií a indexové výrazy použité na popis článků byly užity k rozvoji úplné

strategie vyhledávání. Strategie vyhledávání včetně všech identifikovaných klíčových slov a indexových výrazů se upravila pro každý zdroj informací dle specifik daného vyhledávače. Ve třetí fázi vyhledávání byly prohledané referenční seznamy relevantních zdrojů.

3.1.4 Screening

Po vyhledání všech studií byly citace nahrány do aplikace *Zotero*. Následně byly vyselektovány a odstraněny duplicity. Po pilotním prověření a odstranění duplicit se prověřily názvy a abstrakty vybraných studií. Všechny studie pak procházeli dva nezávislí hodnotitelé. V názvech a abstraktech pak prověřovali inkluzivní a exkluzivní kritéria. U potenciálně relevantních studií byly dohledány texty v plném rozsahu a následně importovány do *JBI System for the Unified Management (JBI SUMARI)*. U studií, které byly na základě prostudovaných abstraktů a názvů a označeny jako potenciálně relevantní, oba nezávislí hodnotitelé prostudovali úplné texty. V textech byla zaznačena inkluzivní kritéria NR. Stejně tak u studií, které byly vyloučeny byla exkluzivní kritéria zaznamenána v plném textu. V případě jakékoliv neshody dvou nezávislých recenzentů byly uplatněny postupy vzájemné diskuze případně diskuze s dalšími nezaujatými hodnotiteli. Počty konkrétních studií v jednotlivých krocích selekce jsou uvedeny v „Prisma flow diagramu“, který se nachází v kapitole s výsledky.

Výsledky a postupy vyhledávání jsou uvedeny v plném rozsahu níže. Je třeba zdůraznit to, že naše NR je teprve předstupněm systematického review. U extrahovaných dat nebylo doposud provedeno kritické hodnocení.

3.1.5 Extrakce dat

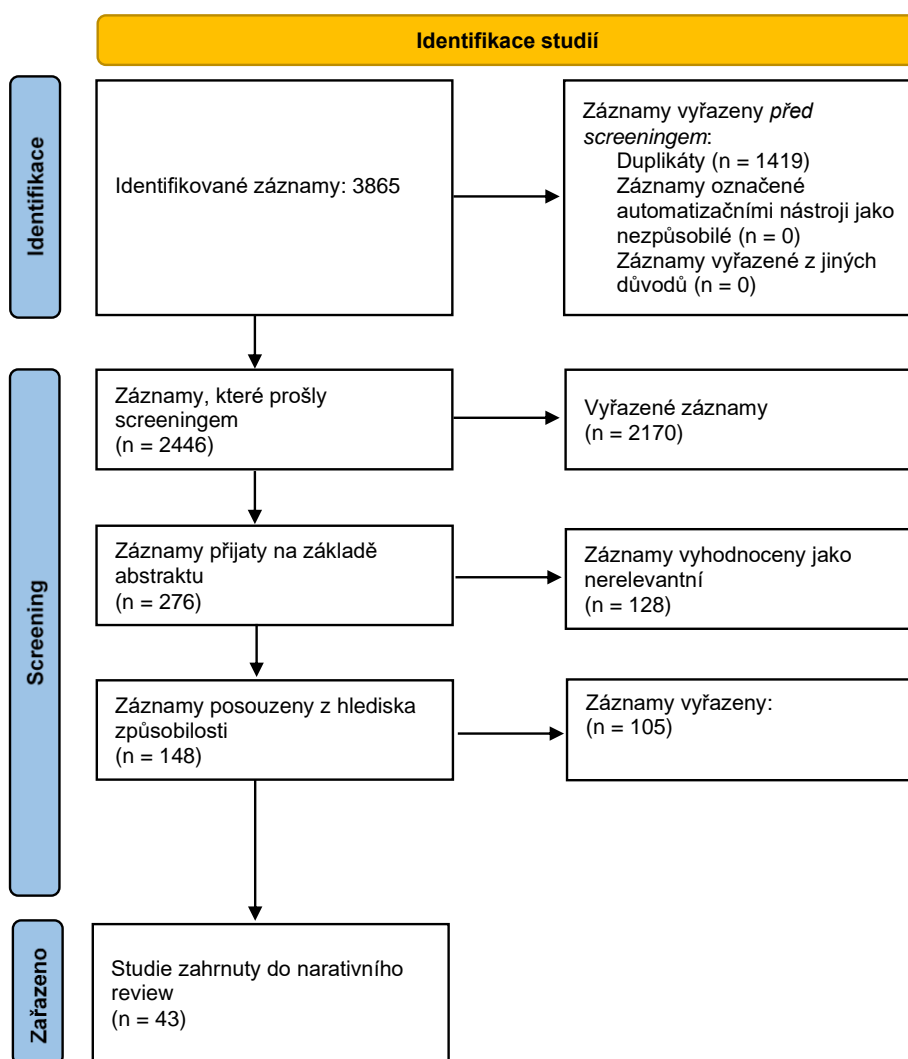
Data byla extrahována z originálních textů vybraných relevantních studií. Extrahovaná data z každé relevantní studie byla vložena do tabulky, která vždy obsahuje: název, autora, rok vydání, zemi původu, intervenci, účastníky, jejich počet, pohlaví, věk dále užití strategie měření proměnných, výsledky a design studie.

V práci byla zvolena strategie zaznamenávání podstatných informací do tabulky. Ke každé studii byla vytvořena tabulka obsahující název studie, jejího autora, rok publikování, zemi, ve které byla publikována, název intervence, který byl ve studii použit, počet účastníků (experimentální a kontrolní skupiny) a výsledky shrnující odpověď na naši výzkumnou otázku. Pod každou se nachází krátké shrnutí.

3.2 Výsledky

Při vyhledávání databází a registrů bylo v prvotní fázi dohledáno 3865 studií. Po vyřazení duplikátů zůstalo 2446 studií. V této fázi bylo vyřazeno 2170 studií na úrovni abstraktu. Na základě abstraktu bylo přijato 276 studií. V další fázi bylo označeno na úrovni prohledaných plných textů 128 studií jako nerelevantních. V předposlední fázi zůstalo 148 studií. V této fázi byly studie rozděleny dle designů. Zároveň došlo k odstranění dalších studií po projití třetím nezávislým hodnotitelem. V konečné fázi bylo do našeho narativního review zařazeno 43 studií. Vývoj selekce studií je zaznačen v obrázku č. 1.

Obrázek č. 1: Vývojový diagram vyhledaných studií

3.2.1 Statisticky signifikantní zlepšení v oblasti sebepojetí:

Studie č. 1

Wilderness Therapy Programs for Troubled Adolescents: Coming of Age (Bandoroff et al., 1993)	
Design studie:	Kvazi experimentální studie
Země původů:	USA
Intervence:	Wilderness Therapy
Počet účastníků / kontrolní sk.:	69/19
Výsledky:	
Signifikantní zlepšení v sebekontrolě, sebepojetí, lepší vztahy s vrstevníky, s rodiči, se sourozenci.	

Výzkumu se účastnili dvě skupiny účastníků obou pohlaví ve věku od 14 do 19 let. V první skupině byli „problémoví adolescenti“, kteří buď jednou propadli ve škole, nebo byli v kontaktu s policií. V druhé, kontrolní skupině byli účastníci se stejnými problémy, jako první a zároveň se u nich objevovala závislost na drogách. Pro zjišťování výsledků byly použity následující nástroje měření: *The Self Description Questionnaire III*, *The Multidimensional Locus of Control Scale*, *Revised Behavior Problem Checklist*. Výsledky zaznamenali signifikantní rozdíl v oblasti sebepojetí, vztahů s vrstevníky i s rodiči (výsledky byly měřeny po 3 měsících po intervenci). Další zlepšení proběhlo v oblasti postoje k sobě samému, ke školnímu výkonu, u kontrolní skupiny došlo ke snížení braní návykové látky.

Studie č. 2

The therapeutic effects of Outward Bound with juvenile offenders (Boudette, 1989)	
Design studie:	RCT
Země původů:	USA, California
Intervence:	Outward Bound
Počet účastníků / kontrolní sk.:	44/25
Výsledky:	
Signifikantní zlepšení v oblasti sebevědomí. Statisticky významné zlepšení v oblasti sociálního nepřizpůsobení.	

Výzkumu se zúčastnilo 69 účastníků, kteří byli náhodně rozdělení do dvou skupin. Jednalo se o ženy i muže ve věku od 14 do 18 let, kteří měli problém se zákonem. K měření

výsledků byly použity tyto nástroje: *The Jesness Inventory*, *The Golbal Self-Esteem Scale*, *The Student Attitude Questionnaire*, *The Instructor Rating Scale*, *The Achievement Motivation Scale*. U kontrolní skupiny došlo ke statisticky významnému zlepšení v sebevědomí a sociálního nepřizpůsobení.

Studie č. 3

A case study examining the impact of adventure based counseling on high school adolescent self-esteem, empathy, and racism (Cale, 2011)

Design studie:	RCT
Země původů:	USA, South Florida
Intervence:	Adventure Based Counseling
Počet účastníků / kontrolní sk.:	54/54
Výsledky:	
Signifikantní zlepšení v oblasti sebeúcty a empatie a významné signifikantní snížení v rasové diskriminaci.	

Studie se účastnilo dohromady 108 účastníků, byla vybrána polovina, která se účastnila intervence a druhá, kontrolní skupina se intervence nezúčastnila. Studie se zaměřovala na problematiku rasové diskriminace u studentů středních škol ve věku od 14 do 18. K měření výsledků byly použity tyto nástroje: *Rosenberg Self-Esteem Scale*, *General Ethnic Discrimination Scale*, *Basic Empathy Scale*, *Modern Racism Scale*, *Perception of Racism Existing in the School Survey*, *Prior Exposure and Sensitivity to Other Races Survey*, *Experience in ABC Counseling Survey*, *Perceptions of the Students' Experience in ABC Counseling Survey*. U experimentální studie byly zaznamenány signifikantní zlepšení v oblasti empatie a snížení rasové diskriminace, což bylo hlavní zkoumanou disciplínou.

Adventure-Based Counseling and Self-Efficacy With High School Freshmen (Connelly, 2013)

Design studie:	RCT
Země původů:	USA
Intervence:	Adventure-Based Counseling
Počet účastníků / kontrolní sk.:	18/18
Výsledky:	
Došlo ke statisticky signifikantnímu zlepšení v oblasti sebepojetí.	

Výzkumu se účastnili studenti státních a soukromých škol v Omaha v Nebrasce. Věk účastníků byl 13 až 16 let, jednalo se o ženy i muže. K měření výsledků se použily: *Personal Effectiveness and Locus of Control*, *Tennessee Self-Concept Scale-2*. Intervence se zúčastnila pouze experimentální skupina, u které byly zaznamenány signifikantně významné změny v oblasti sebepojetí.

An efficacy assessment of a school-based intervention program for emotionally handicapped students (Faubel, 1998)

Design studie:	Kvazi experimentální studie
Země původů:	USA, Florida
Intervence:	Ropes Course
Počet účastníků / kontrolní sk.:	41/27
Výsledky:	
Statisticky významné zlepšení v oblasti sebevědomí, vedení skupiny, sociálních dovednostech, snížení deprese z důvodu špatných známek ve škole.	

Do výzkumu byla zařazena skupina 68 studentů s emocionálními problémy. Byly rozděleny do dvou skupin na základě jejich časových možností. Kontrolní skupina se intervence neúčastnila. Byly použity tyto nástroje měření: *The Life Effectiveness Questionnaire*, *Review of Personal Effectiveness*. U experimentální skupiny bylo prokázáno zlepšení v oblasti sebevědomí, vedení skupiny, sociálních dovednostech a snížení depresí zapříčiněných známkami ve škole.

Adventure-based counseling as a therapeutic intervention with court-involved adolescents (Maizell, 1989)

Design studie:	Kvazi experimentální studie
Země původů:	USA, New York
Intervence:	Adventure based counseling
Počet účastníků / kontrolní sk.:	14/16

Výsledky:

Došlo ke statisticky významné změně ve fyzické oblasti, morální, sociálního sebepojetí, spokojenosti sám se sebou a obecného sebepojetí.

Do výzkumu byly zařazeni účastníci, kteří byli v konfliktu se zákonem. Výsledky byly měřeny těmito nástroji: *Battle Culture Free Self-Esteem Inventory*, *Tennessee Self-Concept Scale*, *Experimental Rating Sheets*. Výsledky ukázaly, že experimentální skupina, která se účastnila intervence měla signifikantně významné rozdíly oproti kontrolní skupině, která se intervence nezúčastnila. U účastníků, kteří absolvovali intervenci došlo ke změně ve fyzické oblasti (kondice), v oblasti morální, sociálního sebepojetí, účastníci byli více spokojeni sami se sebou. Celkově tak došlo ke zlepšení obecného sebepojetí.

The influence of Project Challenge on levels of psychosocial development and resilience in adolescent girls at risk for delinquency (Mann, 2007)

Design studie:	RCT (cross over design)
Země původů:	USA
Intervence:	Project Challenge
Počet účastníků / kontrolní sk.:	35/-

Výsledky:

Signifikantně významné změny v oblasti sebevědomí, sebeúcty, vnímané sociální podpory, vnímání materiálna a vlastní identity.

Studie se účastnilo 35 studentek, které byly na základě cross over designu střídavě přiřazovány k léčebné a kontrolní skupině. Jednalo se o studentky ve věku od 13 do 17 let. K zaznamenání výsledků byly použity tyto nástroje: *Pearlin Mastery Scale*, *The Hope Scale*, *Rosenberg Self-Esteem Scale*, *Multidimensional Scale Of Perceived Social Support*, *Interpersonal Mattering*, *Apsi Sense Of Identity Items*, *Project Challenge Assessment Interview*,

Participant Exit Interviews. Výsledky ukázaly signifikantně významné zlepšení v oblasti sebevědomí, sebeúcty, vnímané sociální podpory, vnímání materiálních hodnot a vlastní identity.

Studie č. 8

The Effects Of A Short Term Therapeutic Camping Experience On Raising The Self-Concept Of Drug Abusing Delinquent Adolescents (Pascale, 1983)

Design studie:	Kvazi experimentální studie
Země původů:	USA
Intervence:	Therapeutic camping
Počet účastníků / kontrolní sk.:	20/20
Výsledky:	
Zjištěny signifikantní změny v sebepojetí mužů po intervenci. U žen nebyly zjištěny.	

Do studie bylo zařazeno 40 žen a mužů ve věku od 13 do 18 let. Jednalo se o delikventní adolescenty. K měření výsledků byl použit: *Piers-Harris Children's Self-Concept Scale*. Po intervenci byly zjištěny signifikantní rozdíly v sebepojetí pouze u mužů, u žen nikoliv.

Studie č. 9

Evaluation of an adventure-based counseling unit to improve the transition of at-risk middle school students. (Rai, 2003)

Design studie:	RCT
Země původů:	USA
Intervence:	Adventure-based counseling
Počet účastníků / kontrolní sk.:	40/40
Výsledky:	
Statisticky signifikantní změna v oblasti postoje ke škole. V oblasti sebepojetí a vztahové vazby ve třídě nebyly dokázány signifikantní zlepšení.	

Do studie se zapojilo 80 mužů a žen ve věku 11 až 15 let, kteří byli označeni jako riziková mládež. K měření výsledků byly použity tyto nástroje: *Pre-test assessments including the Psychological Sense of School Membership Scale, the Students Attitude Scale Revised, Generalized Self – efficacy Scale for Adolescents*. Byly zkoumány tři oblasti. Vztahová vazba ve třídě, postoj ke škole a sebepojetí. Po intervenci došlo ke statisticky signifikantní změně pouze v oblasti vztahové vazby ve třídě.

<i>Wilderness Programs: Principles, Possibilities and Opportunities for Intervention with Dropout Adolescents (Romi & Kohan, 2004)</i>	
Design studie:	Kvazi experimentální studie
Země původů:	Izrael
Intervence:	Wilderness Programs
Počet účastníků / kontrolní sk.:	124/33
Výsledky:	
Statisticky významná změna v oblasti sebekontroly. Neprokázána změna v sebeúctě.	

Do studie bylo zařazeno celkem 157 účastníků, jednalo se o adolescenty ve věku od 15 do 18 let, kteří měli konflikt se zákonem. Byli rozděleni do 3 skupin, dvě skupiny byly experimentální. K měření výsledků byly použity: *Self-Esteem Questionnaire*, *Locus of Control Questionnaire*, *Observations*. Bylo prokázáno signifikantní zlepšení v oblasti sebekontroly. V oblasti sebeúcty nedošlo ke statisticky signifikantní změně.

<i>An Exploratory Study of a Wilderness Adventure Program for Young Offenders (Russell & Walsh, 2011)</i>	
Design studie:	Kvazi experimentální studie
Země původů:	USA
Intervence:	Wilderness Adventure Program
Počet účastníků / kontrolní sk.:	43/?
Výsledky:	
Signifikantně významná změna v sebepojetí. Zvýšená oblast odolnosti, nikoli statisticky významná.	

Výzkumu se zúčastnili adolescenti, ženy i muži ve věku 13 až 17 let, kteří byli v konfliktu se zákonem. Nebyl dohledán přesný počet účastníků v experimentální a kontrolní skupině. K zaznamenání výsledků byly použity tyto nástroje: *The Perceived Competence of Functioning Inventory (PCFI)*, *Children's Hope Scale (CHS)*. Výsledky ukázaly, že u experimentální skupiny došlo ke statisticky významnému zlepšení v sebepojetí. Zvýšení odolnosti nebylo významné.

Assessing the Impact of the Wilderness Alternative for Youth Program: An Outward Bound Program for Adjudicated Youth (Sakofs & Schuurman, 1991)

Design studie:	RCT
Země původů:	USA
Intervence:	Outward Bound
Počet účastníků / kontrolní sk.:	115/?
Výsledky:	
Došlo ke statisticky významné změně v oblasti sebekontroly, socializace, snížení agrese, uvědomování si vlastních hodnot.	

Studie se účastnilo 115 mladých dospělých žen i mužů ve věku od 13 do 18 let, kteří měli problém se zákonem. Proces byl měřen následujícími nástroji: *Self-description Questionnaire, the Jesness Inventory, Inventory', The Student Attitude Questionnaire, Nowicki Locus of Control, the PRF Achievement motivation scale*. Po ukončení intervence byly u experimentální skupiny zaznamenány statisticky signifikantní změny v oblasti sebekontroly, socializace, snížení agrese, uvědomování si vlastních hodnot. Nedošlo ke signifikantní změně v užívání návykových látek.

A comprehensive evaluation of a therapeutic camping intervention for emotionally disturbed boys (Skipper, 1974)

Design studie:	RCT
Země původů:	USA
Intervence:	Therapeutic camping intervention
Počet účastníků / kontrolní sk.:	17/18
Výsledky:	
Statisticky významná změna v oblasti sebevědomí	

Této studii se zúčastnilo 35 studentů střední školy. Jednalo se o chlapce. Dle výzkumu nastala statisticky významná změna v oblasti sebevědomí, kterou bylo možno pozorovat u experimentální skupiny. Kontrolní skupina, která neprošla stejnou terapeutickou intervencí statisticky významné zvýšení sebevědomí nezaznamenala. U experimentální skupiny se také projevilo signifikantní zlepšení problémového chování. Nástroje, které byly využity při

tomto výzkumu jsou následující: *Self-Esteem Inventory, Behavior Problem Checklist, Coping Analysis Schedule for Educational Settings, Structured Interviews with Campers*

Studie č. 14

A Dissertation Submitted To The Faculty Of The Graduate School Of The University Of Minnesota (Walsh, 2009)

Design studie:	Kvazi experimentální studie
Země původů:	USA
Intervence:	Wilderness and Adventure Program
Počet účastníků / kontrolní sk.:	43/22
Výsledky:	
Signifikantně významné pozitivní změny v sebepojetí. Signifikanční důkazy nízkého vlivu intervence v oblasti snížení recidivy.	

Studie se účastnilo celkem 65 účastníků ve věku od 13 do 17 let, kteří měli problém se zákonem. Jednalo se o muže i ženy. K zaznamenání výsledků intervence byly použity tyto nástroje: *The non parametric test (McNemar); Paired t-tests; Adolescents Resilience Attitudes Scale (ARAS); Children's Hope Scale (CHS)*. Výsledky nástrojů ukázaly, že u experimentální skupiny došlo ke statisticky signifikantní změně v oblasti sebepojetí. Dokázaly také to, že v oblasti recidivy neměla intervence na účastníky signifikantní vliv.

3.2.2 Signifikanční změny v jiných oblastech než v sebepojetí

Studie č. 15

The effects of Sierra II, an adventure probation program, upon selected behavioral variables of adolescent juvenile delinquents (Weeks, 1986)

Design studie:	Kvazi experimentální studie
Země původů:	USA
Intervence:	Wilderness Adventure Program
Počet účastníků / kontrolní sk.:	15/18
Výsledky:	
Signifikanční zlepšení v poklesu trestných činů a snížení absence ve škole.	

The effectiveness of wilderness therapy with emotionally disturbed adolescents (Kraus, 1983)

Design studie:	Kvazi experimentální studie
Země původů:	USA, Georgia
Intervence:	Wilderness therapy
Počet účastníků / kontrolní sk.:	50/41
Výsledky:	
Statisticky významný rozdíl vůči kontrolní skupině v oblasti snížení agresivity a zvýšení asertivity.	

Výzkumu se účastnilo 91 žen a mužů s emoční poruchou ve věku od 11 do 12 let. Byli náhodně rozděleni do dvou skupin. Jedna se účastnila intervence terapie divočinou. K měření rozdílů byly použity: *Interpersonal Behavior Survey* a *Goal Attainment Scaling*. Výsledky ukázali statisticky významný rozdíl ve snížené agresivitě a zvýšené asertivitě u experimentální skupiny oproti kontrolní skupině.

Effects of ropes course therapy on individual perceptions of the classroom environment (Daheim, 1998)

Design studie:	Kvazi experimentální studie
Země původů:	USA, Washington
Intervence:	Ropes Course
Počet účastníků / kontrolní sk.:	110 / 43
Výsledky:	
Statisticky významné zlepšení se objevilo v oblasti individuálního vnímání vztahové dimenze třídního kolektivu.	

Výzkumu se účastnili středoškolští studenti z Oklahomy ve věku od 11 do 15 let, jednalo se o ženy i muže. Ke zjištění výsledků byl použit tento nástroj: *Classroom environment scale*. Ve výzkumu byly stanoveny hypotézy týkající se třídního kolektivu, vztahů a vnímání sebe ve třídě. U experimentální skupiny se objevilo významné zlepšení v oblasti vnímání třídních vztahů.

<i>An Exploratory Study On The Impact Of Applied Ancestry On At-Risk Youth In A Wilderness Therapy Program (Rancie, 2005)</i>	
Design studie:	RCT
Země původů:	USA
Intervence:	Wilderness Therapy
Počet účastníků / kontrolní sk.:	22/18
Výsledky:	
Byly zaznamenány signifikantní změny ve snížení spirituality. Nikoliv v sebepojetí.	

Do výzkumu bylo zařazeno 40 účastníků žen i mužů, jednalo se o rizikové mladistvé ve věku od 12 do 17 let. Ke zjištění výsledků byl použit: *VIA Signature Strengths Questionnaire - the Values-In-Action (VIA)*. Po dokončení intervence nebyly zaznamenány signifikantní změny v oblasti sebepojetí, došlo ke statisticky signifikantní změně v oblasti snížení vnímání vlastní spirituality.

<i>The Impact of a Wilderness Experience on the Social Interactions and Social Expectations of Behaviorally Disordered Adolescents (Sachs & Miller, 1992)</i>	
Design studie:	RCT
Země původů:	USA
Intervence:	Wilderness Experience
Počet účastníků / kontrolní sk.:	8/8
Výsledky:	
Signifikantní zlepšení v kooperativním učení.	

Studie se účastnilo celkem 16 žen a mužů ve věku od 13 do 17 let, kteří měli poruchy chování. K zaznamenávání výsledků byly použity následující nástroje: *Behavior Problem Checklist, Modified Jessor Expectancy Questionnaire*. Výsledky této studie naznačují, že dospívající s poruchami chování, kteří se účastnili programu divočiny, měli významný nárůst kooperativního chování a že postupy přímého pozorování byly výrazně citlivější na změny v otevřeném chování účastníků.

3.2.3 Signifikantní zlepšení neprokázáno:

Studie č. 20

The Effect of a Residential Camping Experience on the Self-Concept of Boys from Low Income Families (Alexander, 1965)

Design studie:	RCT
Země původů:	USA, Michigan
Intervence:	Residential Camping experience
Počet účastníků / kontrolní sk.:	75/75
Výsledky:	
Došlo ke změně v sebepojetí, nikoli však statistky významné.	

Intervence se účastnili chlapci z rodin s nízkým příjmem ve věku 12 až 15 let. K zaznamenávání výsledků byly použity: The Tennessee Self-Concept Scale Behavior Rating Scales. Při porovnávání průměrných výsledků experimentální skupiny před a po testu došlo k pozitivní změně v sebepojetí účastníků. Při porovnávání průměrných výsledků kontrolní skupiny před a po testu došlo také k pozitivní změně v sebepojetí účastníků. Ani jedno nebylo statisticky významné. Po návratu do svého přirozeného prostředí po šesti týdnech došlo k poklesu, ten byl statisticky významný.

Studie č. 21

Adventure-Based Counseling With At-Risk Early Adolescents (Carroll, 2008)

Design studie:	Kvazi experimentální studie
Země původů:	USA
Intervence:	Adventure-based counseling
Počet účastníků / kontrolní sk.:	10/10
Výsledky:	
Signifikantní zlepšení neprokázáno.	

Výzkumu se účastnilo 20 studentů u níž se vyskytovalo riziko v chování. Jednalo se o ženy i muže ve věku od 11 do 12 let. V této práci byly stanoveny čtyři hypotézy. Pouze experimentální skupina se účastnila intervence. Jedna z hypotéz byla formulována tak, že po absolvování intervence by se u experimentální skupiny oproti kontrolní, mohly zlepšit známky, druhá hypotéza se zaměřovala na disciplinaritu, třetí na sebepojetí a čtvrtá se zaměřovala na vztahy s vrstevníky. Ani u jedné z hypotéz nebyla zaznamenáno signifikantní zlepšení.

An outcome evaluation of the implementation of the Outward Bound Singapore five-day “intercept” program (Ang et al., 2014)

Design studie:	Kvazi experimentální studie
Země původů:	Singapore
Intervence:	Outward Bound
Počet účastníků / kontrolní sk.:	76/60
Výsledky:	
Žádné statisticky významné změny.	

Výzkumu se účastnilo 136 účastníků obou pohlaví. Do výzkumu byli vybráni na základě kritéria školní absence bez udání důvodů alespoň ve 3 dnech za měsíc. Byli rozděleni do dvou skupin. Intervence zúčastnilo 76 adolescentů. K zaznamenání výsledků byly použity tyto nástroje: *The Life Effectiveness Questionnaire, Review of Personal Effectiveness*. Po absolvování intervence nebyly zaznamenány žádné signifikantní významné změny.

Project Change: an ethnography of a social action project (Corsica, 1987)

Design studie:	Kvazi experimentální studie
Země původů:	USA
Intervence:	Outward Bound
Počet účastníků / kontrolní sk.:	35/?
Výsledky:	
Nebyly zaznamenány žádné statisticky významné výsledky.	

Výzkumu se účastní mladiství muži i ženy s rizikem v chování ve věku od 12 do 15 let. Přesný počet zkoumaného experimentální a kontrolní skupiny vzorku nebyl dohledán. K zaznamenávání výsledků byly použity tyto nástroje: *Piers-Harris Children’s Self-Concept Scale, Nowicki-Strickland Locus of Control Scale*. Po absolvování intervence nebylo v kvantitativní části práce zaznamenáno žádné statisticky signifikantní zlepšení.

The Impact of the Project K Youth Development Program on Self-Efficacy: A Randomized Controlled Trial (Deane et al., 2017)

Design studie:	RCT
Země původů:	USA, New York
Intervence:	Wilderness adventure program
Počet účastníků / kontrolní sk.:	600/566
Výsledky:	
Neprokázaly se žádné signifikantní změny v oblasti sebevědomí.	

Výzkumu se dohromady účastnilo 1166 participantů. Jednalo se o muže i ženy. Kritériem pro zařazení do výzkumu byl věk od 13 do 15 let. Účastníci byli mladí lidé s nízkým sebevědomím bez rizikového chování. K zaznamenání výsledků byl použit: *Moore's Self-Efficacy Questionnaire (SEQ)*. U experimentální skupiny nebyly po absolvování intervence zaznamenány žádné signifikantní změny.

Summer camp as an intervention for at-risk youth (Grayson, 2001)

Design studie:	Kvazi experimentální studie
Země původů:	USA, California
Intervence:	Summer camp
Počet účastníků / kontrolní sk.:	91/91
Výsledky:	
Došlo k malému zvýšení sebevědomí, výsledky však nevykazovaly dostatečné signifikantní změny.	

Do studie byly zahrnuty dvě skupiny účastníků. Jednalo se o děti vybrané do účasti na základě doporučení od učitelů, sociálních pracovníků a poradců. Byly vybrány jak ženy, tak muži ve věku od 11 do 16 let. Výsledky byly zaznamenávány následujícími nástroji: *National Longitudinal Study on Adolescent Health* „*Profiles of Student Life: Attitudes and Behaviors*“ *measure*, *Social Skills Rating System* a *Children's Social Desirability Scale*. Po absolvování intervence došlo k malému zvýšení v oblasti sebevědomí, nebyly však naměřeny žádné signifikantní rozdíly.

Adventure Based Counseling: Exploring the Impact of ABC on Adaptive Functioning on High School Males (Christian, 2015)

Design studie:	RCT
Země původů:	USA, Texas
Intervence:	Adventure Based Counseling
Počet účastníků / kontrolní sk.:	21/25

Výsledky:

Ve výsledcích nebyly objeveny žádné signifikantní rozdíly mezi experimentální a kontrolní skupinou.

Výzkumu se zúčastnilo 46 studentů středních škol. Jednalo se o muže, které jejich poradci identifikovali jako ohrožené z důvodu přecházení ze střední školy na jinou střední školu. K měření byly použity tyto nástroje: *Group Climate Question Short form*, *BASC-2 Self-Report of Personality Form*. Po absolvování intervence se neprokázaly žádné signifikantní změny.

The Effectiveness of Wilderness Adventure Therapy Programs for Young People Involved in the Juvenile Justice System (Jones et al., 2004)

Design studie:	RCT
Země původů:	USA
Intervence:	Wilderness Adventure Therapy
Počet účastníků / kontrolní sk.:	24/11

Výsledky:

Nebyly prokázány žádné signifikantní rozdíly v míře recidivy.

Do studie bylo zahrnuto celkem 35 mužů ve věku od 11 do 16 let, kteří se dříve nějak zapletly se zákonem. Experimentální skupina se účastnila intervence mimo domov, druhá, kontrolní skupina se účastnila domácího programu. Všechna data byla sbírána pomocí počítačového záznamového systému ministerstva spravedlnosti. Po absolvování intervence u účastníků nebyly zaznamenány žádné signifikantně významné změny.

The effect of wilderness therapy on adolescents' cognitive autonomy and self-efficacy: Results of a non-randomized trial (Margalit & Ben-Ari, 2014)

Design studie:	Kvazi experimentální studie
Země původů:	USA
Intervence:	Wilderness Therapy
Počet účastníků / kontrolní sk.:	64/29
Výsledky:	
Nebyly zaznamenány žádné signifikantně významné zlepšení.	

Do výzkumu bylo zapojeno celkem 93 účastníků. Jednalo se o muže, adolescenty ve věku od 14 do 16 let. K zaznamenání výsledků byl použit: *Cognitive autonomy and self evaluation (CASE) inventory*. U experimentální skupiny nebyly zaznamenány významné změny.

An evaluation of a ropes course: Efficacy for at-risk youth with externalizing versus internalizing symptoms (McGarvey, 2003)

Design studie:	Kvazi experimentální
Země původů:	USA
Intervence:	Adventure learning program
Počet účastníků / kontrolní sk.:	21/15
Výsledky:	
Výsledky nebyly signifikantně významné.	

Do studie bylo zařazeno 36 adolescentů, mužů i žen ve věku od 12 do 14 let, kteří byli označeni jako riziková mládež. K zaznamenání výsledků intervence byly použity tyto nástroje: *The Child Rating Scale (CRS)*, *The Teacher – Child Rating Scale (T-CRS)*, *Rosenberg Self – Esteem Scale for Adolescents (RSES)*, *Childrens Depression Inventory – Short Form (CDI-S)*, *The Students Self – Concept Scale (SSCS)*, *Children Behavior Checklist – Self, Parent and Teacher Report Forms (YSR, CBCL, TRF)*. Výsledky ukázaly, že intervence u účastníků nevyvolala žádné signifikantně významné změny.

The effects of a therapeutic outdoor program on the locus of control and self-concept of troubled youth (Nunley, 1984)

Design studie:	RCT
Země původů:	USA
Intervence:	Therapeutic outdoor program
Počet účastníků / kontrolní sk.:	28/28
Výsledky:	
Výsledky neukázaly žádné signifikantně významné změny.	

Výzkumu se účastnilo 56 účastníků, kteří byli označeni jako problémoví mladiství. Jednalo se o muže i ženy ve věku od 12 do 16 let. K měření výsledků byly použity tyto nástroje: *Nowicki – Strickland Locus of Control Scale for Children*, *Coopersmith Self – Esteem Inventory (SEI)*. Výsledky nezaznamenali u experimentální skupiny žádné signifikantně významné změny oproti kontrolní skupině.

The effects of brief wilderness programs in relation to adolescent participants' ethnicity (Orren & Werner, 2007)

Design studie:	Kvazi experimentální studie
Země původů:	USA
Intervence:	Wilderness programs
Počet účastníků / kontrolní sk.:	67/66
Výsledky:	
Nebyly zaznamenány žádné signifikantní změny.	

Studie se účastnilo celkem 133 účastníků, jednalo se o ženy a muže studující vysokou školu ve věku 12 až 18 let. Výsledky byly zaznamenávány následujícími nástroji: *Tennessee Self – Concept Scale – Short Form (TSCS -2)*, *The Child Behavior Checklist*, *The Childrens Enviromental Response Inventory*, *The Wilderness Therapy Checklist*, *Demographic Questionnaire and Supplementary Questionnaire*. Ve výsledcích nebyly zaznamenány žádné signifikantní zlepšení.

Impact of adventure interventions on traditional counseling interventions (Parker, 1992)	
Design studie:	Kvazi experimentální studie
Země původů:	USA
Intervence:	Adventure based counseling
Počet účastníků / kontrolní sk.:	84
Výsledky:	
Byly zaznamenány malé změny v oblasti sebepojetí, nebyly však dostatečně signifikantně významné.	

Do výzkumu se zapojilo 84 účastníků, byli rozdělení na experimentální a kontrolní skupinu. Jednalo se o adolescentní muže ve věku od 12 do 18 let. K zaznamenávání výsledků byly použity následující nástroje: *Nowicki-Strickland Locus of Control*, *Rosenberg self Esteem Scale*, *Louisville Behavior Checklis..* Výsledky nezaznamenaly žádné signifikantně významné zlepšení.

Use of adventure experiences in traditional counseling interventions (Parker & Stoltenberg, 1995)	
Design studie:	Kvazi experimentální studie
Země původů:	USA
Intervence:	Adventure based counseling
Počet účastníků / kontrolní sk.:	84/-
Výsledky:	
Nebyla prokázána signifikantní změna.	

Do výzkumu bylo zařazeno 84 účastníků, kteří byli rozdělení do dvou skupin. Jednalo se o mladistvé muže ve věku od 12 do 18 let. Byly použity tyto nástroje měření: *Nowicki – Strickland Locus of Control (LOC)*, *Rosenberg Self Esteem Scale (RSES)*, *Louisville Behavior Checklist (LBC)*. Nebyly zaznamenány žádné signifikantně významné změny.

Japanese Students Down-Under: Is Australian outdoor education relevant to other cultures? (Nola Purdie & Neill, 1999)

Design studie:	Kvazi experimentální studie
Země původů:	Australia
Intervence:	Outdoor education programs
Počet účastníků / kontrolní sk.:	30/42
Výsledky:	
Nebyly zjištěny žádné signifikantně významné pozitivní změny. Došlo ke snížení v sebepojetí (nikoliv statisticky signifikantní).	

Do studie bylo zahrnuto celkem 72 adolescentů s rizikovým chováním, jednalo se o ženy i muže ve věku od 13 do 18 let. Výsledky byly měřeny *The Song and Hattie self-concept instrument*. Po absolvování intervence došlo ke snížení v sebepojetí. Nebyly však zaznamenány žádné signifikantní změny.

Risk, Criminogenic Need and Responsivity: An Evaluative Framework Applied to the Operation Flinders Wilderness Therapy Program for Youth-at-Risk (Raymond, 2003)

Design studie:	Kvazi experimentální studie
Země původů:	Australia
Intervence:	Wilderness Therapy
Počet účastníků / kontrolní sk.:	58/55
Výsledky:	
Nebyly nalezeny signifikantní zlepšení.	

Studie se účastnilo 113 účastníků žen i mužů ve věku od 14 do 18 let, jednalo se o mladistvé s rizikem v chování. K měření výsledků byly použity: *Likert scale, Criminal Sentiments Scale, questionnaire targeting static risk factors for young people*. Ve výsledcích nebyly zaznamenány žádné signifikantní změny.

An evaluation on the impact of adventure-based educational programs on the self-esteem and academic achievement of adolescents at risk (Talbot, 2000)

Design studie:	RCT
Země původů:	USA
Intervence:	Adventure-based educational programs
Počet účastníků / kontrolní sk.:	56
Výsledky:	
Žádné statisticky významné změny.	

56 středoškolských studentů bylo náhodně rozděleno do experimentální a kontrolní skupiny pro tuto studii. Jednalo se o mladistvé chlapce a dívky s rizikovým chováním. Pro měření sebevědomí byl použit *Coopersmith Self-Esteem Inventory*. Ačkoli většina výsledků nedosáhla statistické signifikance, bylo možné pozorovat mírné pozitivní změny v sebevědomí účastníků.

The effects of a ropes course program on adolescent self-esteem, self-efficacy, coping skills and academic performance (Trainor, 1998)

Design studie:	Kvazi-experimentální studie
Země původů:	USA
Intervence:	Ropes Course Program
Počet účastníků / kontrolní sk.:	13/12
Výsledky:	
Žádné signifikantně významné zlepšení.	

Tohoto výzkumu se účastnili středoškolští studenti ve věku od 12 do 18 let. Jednalo se jak o chlapce, tak o dívky. Při měření byly využity *Rosenberg Self-Esteem Scale*, *Coping Responses Inventory* a *Modified College Self-Efficacy Scale*. Všichni účastníci byli testováni před začátkem a po ukončení programu v oblasti sebevědomí, sebepojetí, schopnost zvládnání stresu a některé aspekty akademické úspěšnosti. Testování neodhalilo žádné signifikantní zlepšení v těchto oblastech.

The effects of alternative school students' participation in a ropes course experience (Ulrich, 1992)

Design studie:	Kvazi-experimentální studie
Země původů:	USA
Intervence:	Ropes Course Experience
Počet účastníků / kontrolní sk.:	7/13
Výsledky:	
Žádný signifikantní výsledek.	

Této studii se účastnili mladiství muži a ženy, kteří ještě nedosáhli věku 21 a jsou ohroženi rizikovým chováním. Výzkum se zaměřoval na analýzu vztahu mezi schopností řešit problémy, sebepojetím, očekáváním budoucího úspěchu, četností návštěv skupinových sezení a množstvím absence ve škole. Po provedení analýzy nebyl zjištěn žádný statisticky významný výsledek.

An evaluation of the effects of a systematic short-term therapeutic camping program on the behavior and problem solving skills of socially and emotionally disturbed children (West, 1989)

Design studie:	Kvazi experimentální studie
Země původů:	USA
Intervence:	Therapeutic camping trips
Počet účastníků / kontrolní sk.:	10/12
Výsledky:	
Nebyly zaznamenány signifikantní změny.	

Výzkumu se účastnilo 22 mužů se sociálním a emocionálním narušením ve věku od 10 do 13 let. K zaznamenání výsledků byl použit *The Centennial School Point System*. Výsledky ukázaly, že u 10 z 12 chlapců v experimentální skupině měla série terapeutických kempovacích výletů určitý vliv na zlepšení chování chlapců, ve výzkumu nebyly nalezeny žádné signifikantně významné změny.

<i>Interpersonal problem-solving and asocial behavior in a therapeutic wilderness program (Wichmann, 1990)</i>	
Design studie:	Kvazi experimentální studie.
Země původů:	USA
Intervence:	Therapeutic wilderness cours
Počet účastníků / kontrolní sk.:	36/36
Výsledky:	
Žádné signifikantní změny.	

Studie se zúčastnilo celkem 72 mladistvých mužů s rizikem v chování ve věku od 13 do 18 let. Ve výzkumu byly použity tyto měřicí nástroje: *WABIS or Wichmann-Andrew Behavior Intervention Scale*; *MEPS or Means-Ends Problem Solving Procedure*; *Instructor Checklist of Expectations for Youth at Risk*. Po absolvování intervence nebyly u experimentální skupiny zaznamenány žádné významné rozdíly.

<i>A Wilderness Adventure Program as an Alternative for Juvenile Probationers: An Evaluation (Winterdyk, 1980)</i>	
Design studie:	RCT
Země původů:	Canada
Intervence:	Wilderness Adventure Program
Počet účastníků / kontrolní sk.:	30
Výsledky:	
Neobjevily se žádné signifikantní změny.	

Studie se zúčastnili mladiství, kteří měli konflikt se zákonem. Jednalo se pouze o muže ve věku od 13 do 16 let. Údaje byly měřeny *The Jesness Inventory and adapted Peirs-Harris Self-Esteem Measure*. Výsledky neukázaly žádné signifikantní změny. Výsledky pouze ukázaly znatelnou nikoli významnou změnu ve snížení páčání trestného činu.

A Wilderness Experiential Program As An Alternative For Probationers-An Evaluation (Winterdyk & Roesch, 1982)

Design studie:	RCT
Země původů:	Canada
Intervence:	Outward Bound
Počet účastníků / kontrolní sk.:	60/30
Výsledky:	
Žádné statisticky významné změny.	

Studie se zúčastnilo 90 adolescentních mužů, kteří měli problém se zákonem. Účastníkům bylo od 13 do 16 let. Výsledky byly měřeny pomocí *Self-esteem measure, Jesness Inventory, Background Information Probationer, Instructors' Rating Form, A.C.T.I.O.N. self-report questionnaire, Probation Officer's Response Inventory, Parent/Guardian Life Domain Survey, Participant's follow-up questionnaire*. Po prvním měření se výsledky jeví jako signifikantní, po delší době se však ukázaly jako signifikantně nedostatečné.

The Effects of a Wilderness/Adventure Program on the Self-Concept, Locus of Control Orientation, and Interpersonal Behavior of Delinquent Adolescents (Zwart, 1988)

Design studie:	Kvazi experimentální studie
Země původů:	USA
Intervence:	Wilderness Adventure Program
Počet účastníků / kontrolní sk.:	43/47
Výsledky:	
Nebyly zaznamenány signifikantně významné změny.	

Studie se zúčastnilo 90 adolescentních mužů, kteří měli konflikt se zákonem. Bylo jim od 14 do 17 let. Výsledky byly zaznamenávány těmito nástroji: *The Piers-Harris Children's Self-Concept Scale (PHCSC); The Fundamental Interpersonal Relation Orientation-Behavior (FIRO-B); Jesness Behavior Checklist (JBC)*. Po absolvování intervence nedošlo k žádným významným změnám.

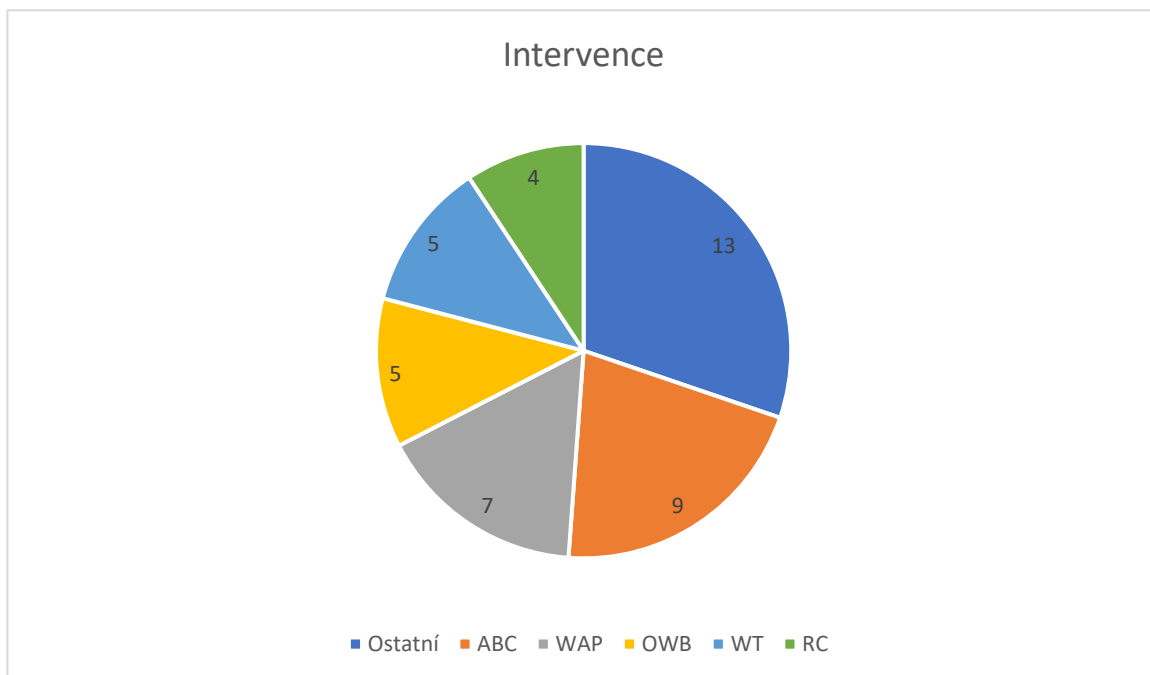
3.2.4 Shrnutí výsledků

Následující podkapitola shrnuje základní dohledané informace. Nachází se v ní tabulka shrnutí, která obsahuje výčet všech zemí, ze kterých byly dohledány studie. Dále obsahuje všechny shrnuté výroky v oblasti výsledků, které se nacházejí v jednotlivých tabulkách u každé studie. Jsou zde zapsány všechny názvy intervencí, které byly v relevantních studiích dohledány. Část je rozdělena do dvou oblastí. V první je obsaženo pět nejčtenějších názvů, v druhé části jsou vypsané všechny ostatní objevující se názvy intervencí. V poslední části tabulky je shrnuta odpověď na naši výzkumnou otázku. Nachází se zde oblasti, které byli ve studiích dohledány jako odpověď na naši zvolenou otázku. Oblast se dělí do tří částí. První část je věnována signifikantně významným změnám. Obsahuje výroky, které se jevily jako signifikantně prokazující změnu v oblasti sebepojetí. Další část je věnována jiným oblastem, u nichž došlo ke zlepšení. V této oblasti jsou shrnuty výroky jak z podkapitoly 3.2.1. tak primárně 3.2.2. V poslední oblasti jsou shrnuty opakující se výroky v podkapitole 3.2.3., která byla věnována studiím, u nichž nebyly prokázány žádné signifikantní změny.

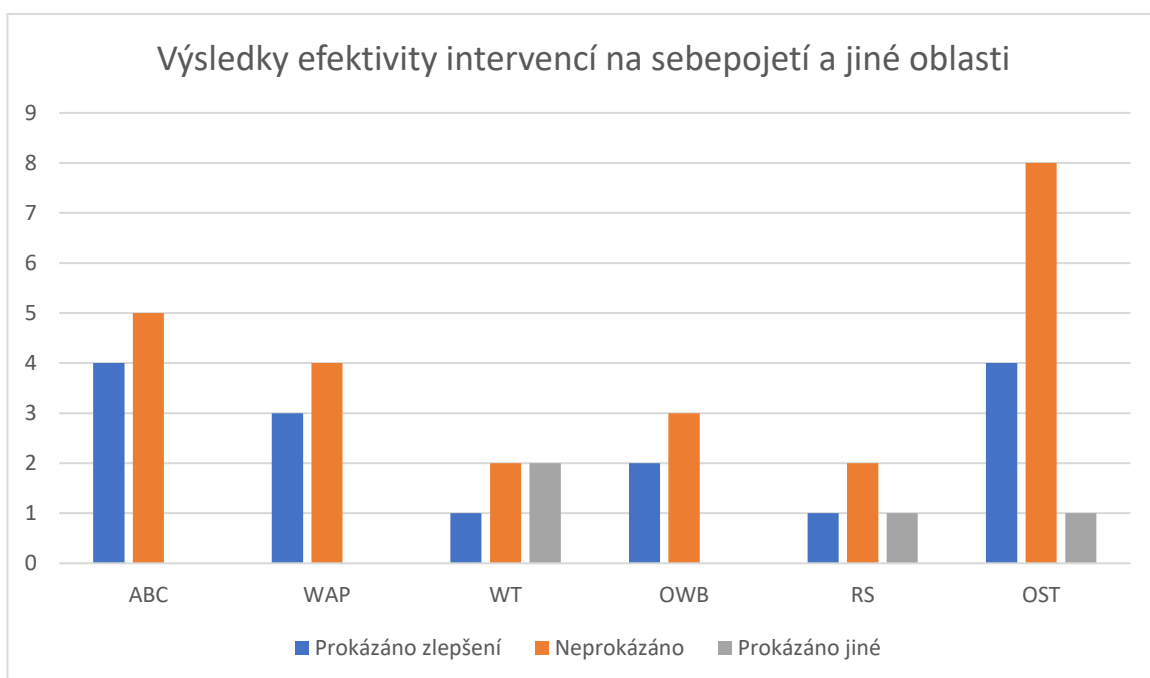
Dále jsou zde dva grafy. Graf 1 vystihuje četnost názvů všech zahrnutých intervencí. V druhém grafu jsou obsaženy počty konkrétních intervencí, u nichž bylo prokázáno zlepšení v sebepojetí. Stejně tak shrnuje počet konkrétních intervencí z podkapitoly 3.2.2 u nichž bylo prokázáno zlepšení v jiné oblasti než v sebepojetí. Zároveň ukazuje, u jakých intervencí nebyla prokázána signifikantně významná změna. Z grafu se dá také číst, kolik těchto intervencí bylo.

Shrnutí:	
Země:	USA, Austrálie, Canada, Izrael, Singapur
Intervence:	<p>Nejčtenější: ABC – Adventure based counseling, WAP – Wilderness adventure program, OWB – Outward Bound, WT – Wilderness therapy, RC – Ropes course,</p> <p>OST: Project Challenge, Therapeutic camping, Therapeutic outdoor program, therapeutic camping intervention, Wilderness program, Wilderness experience program, Residential camping experience, Summer camp, Adventure based educate program, Adventure learning program, Outdoor education program, Therapeutic wild course</p>
Výsledky:	<p>Signifikantně významná změna v sebepojetí po intervenci.:</p> <p>Obecné zlepšení sebepojetí, zlepšení v sebekontrolě, zvýšené sociální sebepojetí, zvýšena spokojenost sám se sebou, zvýšena sebeúcta, zvýšeno vnímání vlastní identity, zvýšeno uvědomování si vlastních hodnot.</p> <p>Signifikantně významná změna v jiné oblasti po intervenci:</p> <p>Snížena sociální nepřizpůsobivost, lepší vztahy s vrstevníky, snížena rasová diskriminace, zvýšena schopnost vedení skupiny, zvýšeny sociální dovednosti, snížený výskyt deprese, zvýšena fyzická odolnost, zlepšený postoj ke škole, snížená agresivita, pokles trestných činů, snížena absence ve škole, zvýšena asertivita, zlepšeny individuální vztahy ve třídě, zlepšení v kooperativním učení.</p> <p>Nedostatečně signifikantní změna, žádná změna po intervenci, zhoršení:</p> <p>Nedostatečné signifikantní změny v oblasti sebepojetí, sebeuvědomování, sebeúctě, snížení v oblasti spirituality, neprokázané snížení recidivy.</p>

Graf 1

Graf 2

4 DISKUZE

V práci byla zkoumána otázka efektivity intervencí založených na principu terapie divočinou u mladistvých s rizikovým chováním. Pro zodpovězení výzkumné otázky byly zvoleny postupy metodiky tvorby narativního review.

Práce vznikala jako předstupeň systematického review, tudíž se na ní v prvotní fázi podílel tým lidí. V první fázi byly prohledány všechny databáze a registry na téma terapie divočinou a jejich příbuzných intervencí, mezi které patří terapie dobrodružstvím, poradenství založené na dobrodružství a podobné outdoorové terapie. To vše bylo hledáno v souvislosti s objevujícím se rizikovým chováním u mladistvých adolescentů. Prvotní prohledávání probíhalo na konci roku 2020. Začátkem nového roku, po dohledání konečného počtu studií, byla zahájena selekce dat na základě inkluzivních exkluzivních kritérií. Na selekci dohledaných dat se podílel primárně tým 4 lidí skládající se z Mgr. Terezy Zahradníkové; doc. Mgr. Jiřího Kantora, PhD; Vendulky Osičkové (autorky paralelně vznikajícího literárního review) a autorky této práce. Tento tým měl pravidelné porady, kde se řešil postup a hodnotili se dosavadní výsledky. Do celého procesu vzniku práce je však zařazen ještě větší okruh lidí. Zahraniční spolupráce dosahuje až do Austrálie (James T. Neill). Metodologicky byla práce vedena doc. Mgr. Kantorem, PhD. a PhDr. Miroslavem Klugarem, Ph.D.

Na základně prohledaných databází a selektovaných studií bylo dohledáno velké množství informací, výzkum stále pokračuje. Toto narativní review je pouze předstupněm podrobnější rešerše, která bude metodologicky odpovídat systematickému review. Vzhledem k velkému objemu dat, času, který procházení prací zabere a vzhledem k aktuální fázi systematického review, nebylo doposud provedeno kritické hodnocení. Což se může jevit jako limit této práce. V práci se mohou vyskytovat informace, které budou v následujícím kritickém hodnocení vyloučeny. Až na základě podrobnější rešerše a kritického hodnocení více hodnotitelů budou vyvozeny doporučení pro praxi. Toto narativní review tedy pouze shrnuje doposud dohledané a zhodnocené informace. I z těchto doposud dohledaných informací je však zřejmé, že intervence založené na principu terapie divočinou na mladistvého mají pozitivní vliv.

Výsledky práce ukázaly, že ze 43 dohledaných studií se u 15 objevila signifikantně významná změna v oblasti sebepojetí mladistvých. Můžeme se tak domnívat, že absolvování intervence založené na terapii divočinou, přímo nevede k signifikantně výrazné změně v oblasti

sebepečetí u mladistvých. Absence změny však byla vyloučena. U 15 studií se objevila změna v sebepečetí, která se projevila následovně: obecné zlepšení sebepečetí, zlepšení v sebekontrolce, zvýšená sebeúcta, zvýšené sociální sebepečetí, zvýšená spokojenost sám se sebou, zvýšeno vnímání vlastní identity a zvýšilo se také uvědomování si vlastních hodnot. Čím si částečně odpovídáme na základní výzkumnou otázku. Jaký efekt mají intervence založené na terapii divočinou u sebepečetí mladistvých po absolvování intervence?

Abychom si odpověděli komplexně je nutné uvést také to že u 24 studií ze 43, což je více jak polovina nebyla prokázána změna v oblasti sebepečetí. Přesněji, u více jak 55 % studií nedošlo k žádné signifikantní změny v oblasti sebepečetí. Z toho se dá tedy soudit, že po absolvování programu založeného na principu terapie divočinou je méně pravděpodobné, že u mladistvého, který se chová rizikově dojde ke změně v sebepečetí.

Abychom si však na výzkumnou otázku odpověděli dostatečně komplexně je nutné dodat, že byly zaznamenány signifikantně významné změny v jiných oblastech. Vzhledem k formě zvolené k zaznamenávání údajů však není přesně možné určit u jakého procenta se objevila významná změna i v jiných oblastech. Změna v této jiné oblasti byla totiž často paralelně zaznamenána v tabulce se signifikantní změnou v sebepečetí. Za zmínku však stojí další oblasti, na které měla intervence vliv. U některých účastníků byla zaznamenána významná změna: byla snížena sociální nepřizpůsobivost, lepší vztahy s vrstevníky, snížena rasová diskriminace, zvýšena schopnost vedení skupiny, zvýšeny sociální dovednosti, snížený výskyt deprese, zvýšena fyzická odolnost, zlepšený postoj ke škole, snížena agresivita, pokles trestných činů, snížena absence ve škole, zvýšena asertivita, zlepšeny individuální vztahy ve třídě, zlepšení v kooperativním učení.

Limitem této studie je to, že nebyla věnována pozornost signifikantnímu zhoršení v sebepečetí, nebo dalších oblastech. Autorka se však domnívá, že je tomu tak, protože se ve studiích tyto informace příliš nevyskytovali, tudíž jim v průběhu bylo opomenuto věnovat pozornost.

Limitem tohoto narativního review a pravděpodobně i budoucího systemického review je omezený počet RCT studií, která obsahují větší množství studií.

Dalším limitem tohoto narativního review by mohl být subjektivní výklad zahraničního textu. Některé pojmy se často jeví na hraně inkluzivního a exkluzivního kritéria a často záleželo na více okolnostech. Mezi tyto okolnosti patřily například kulturní odlišnosti,

terminologická nejednotnost nebo odlišný subjektivní výklad problematiky autora práce a hodnotitele.

Na základě toho, že studie před extrakcí neprošly kritickým hodnocením, není možné doporučit postupy pro praxi. Ty budou obsaženy v systematickém review. Práce svými výsledky však potvrdila, že u 34 % studií došlo u mladistvých k významné změně v sebepojetí. U 54 % nedošlo k žádné změně v sebepojetí a u 12 % byla zaznamenána změna v jiné oblasti než v sebepojetí.

ZÁVĚR

Tato diplomová práce byla zaměřená na efektivitu intervencí terapie divočinou u sebepojetí mladistvých. V teoretické části byla věnována kapitola vymezení rizikového chování. V kapitole byly podrobně popsány pojmy, které se následně objevovali v praktické části práce. Kromě rizikového chování autorka vymežila také poruchy chování a problémové chování. Dále se práce zaměřila na rizikové chování konkrétně u mladistvých a na předcházení rizikového chování. Teoretická část byla také věnována terminologické nejednotnosti v pojmu terapie divočinou a jejich příbuzných přístupů. K nastínění problematiky se autorka dotkla variability klientů a historického kontextu. V praktické části byla definována výzkumná otázka. A popsané postupy práce, které byly prováděny dle metodiky narativního review. Výsledky obsahují data o počtu dohledaných a selektovaných studií v jednotlivých fázích. Po selekci všech nerelevantních studií zůstalo 43, která splňovala kritéria. Ty byly zpracovány do tabulek navržených tak, aby zodpověděli výzkumnou otázku. V poslední části práce se nachází komplexní tabulka, která obsahuje základní data, díky kterým bylo možné si zodpovědět jaký efekt tedy mají intervence založené na principu terapie divočinou na sebepojetí u mladistvých.

Výsledky práce autorku nijak významně nepřekvapily. Baval ji však celý proces jejich získávání. Autorka práce vnímá, že spíše než výsledky, jsou střípky jednotlivých informací, získaných v průběhu procesu, její odměnou. Celý proces této práce byl pro ni v každé chvíli něčím novým. Zdokonalila své schopnosti ve výzkumné oblasti a odhalila díky tomu také své nedostatky v konkrétních disciplínách. Díky tomu se tak může posunout zas o kousek dál.

SEZNAM CITACÍ

A) Citace použité v textu

Aromataris, E. a kol. (2020). *JBI Manual for Evidence Synthesis*. Dostupné z <https://synthesismanual.jbi.global>

Bettmann, J. E., & Tucker, A. R. (2011). Shifts in Attachment Relationships: A Study of Adolescents in Wilderness Treatment. *Child & Youth Care Forum*, 40(6), 499–519. Dostupné z <https://doi.org/10.1007/s10566-011-9146-6>

BlueFire Wilderness Therapy: Wilderness Therapy for Boys on the Autism Spectrum. (n.d.). Retrieved April 16, 2022, Dostupné z <https://bluefirewilderness.com/blog/wilderness-therapy-for-boys-on-the-autism-spectrum/>

DSM-5 - Diagnostický a statistický manuál duševních poruch. (2015). Hogrefere Testcentrum.

Hartl, P., & Hartlová, H. (2010). *Velký psychologický slovník* (4. ed.). Portál.

Gass, M., A. (1993). *Adventure therapy: Therapeutic Applications of Adventure Programming*. Dubuque: Kendall Hunt publishing company.

Ferrari, R. (2015). Writing narrative style literature reviews. *Medical Writing*, 7. Dostupné z <https://doi.org/10.1179/2047480615Z.000000000329>

Gass, M. A. (2012). *Adventure Therapy: Theory, Research, and Practice*. Taylor & Francis Group.

Harper, N., & Cooley, R. (2007). Parental Reports of Adolescent and Family Well-Being Following a Wilderness Therapy Intervention: An Exploratory Look at Systemic Change. *The Journal of Experiential Education*, 29(3), 393–396. <https://doi.org/10/ghqtw>

Harper, N. J., & Dobud, W. W. (2020). *Outdoor Therapies*. Dostupné z <https://ereader.perlego.com/1/book/1693129/16>

Hill, N. R. (2007). Wilderness Therapy as a Treatment Modality for At-Risk Youth: A Primer for Mental Health Counselors. *Journal of Mental Health Counseling*, 29(4), 338–349. <https://doi.org/10.17744/mehc.29.4.c6121j162j143178>

Houšková, T., Osuch, M., Švecová, J., Świtalsk, A., Petr, M., & Petrová, L. (2017). *JAK VĚST TERAPII DIVOČINOU, Praktický průvodce*. Dostupné z https://www.terapiedivocinou.cz/wp-content_html/uploads/2019/02/wt-cz.pdf

Hutyrová, M., Růžička, M., & Spěváček, J. (2013a). *Úvod do speciální pedagogiky osob s psychosociální ohrožením a narušením*. Univerzita Palackého v Olomouci.

Hutyrová, M., Růžička, M., & Spěváček, J. (2013b). *Prevence rizikového a problémového chování*. Univerzita Palackého v Olomouci.

Kabiček, P. a kol. (2014). *Rizikové chování v dospívání: a jeho vztah ke zdraví*. Praha: Triton.

Lechta, V. (2010). *Základy inkluzivní pedagogiky: Dítě s postižením, narušením a ohrožením ve škole*. Portál.

Margalit, D., & Ben-Ari, A. (2014). The Effect of Wilderness Therapy on Adolescents' Cognitive Autonomy and Self-efficacy: Results of a Non-randomized Trial. *Child & Youth Care Forum: Journal of Research and Practice in Children's Services*, 43(2), 181–194. <https://doi.org/10.1007/s10566-013-9234-x>

Mezinárodní klasifikace nemocí: F90-F98 - Poruchy chování a emocí s obvyklým nástupem v dětství a v dospívání. (2022).

Miovský, M., a kol. (2015). *PREVENCE RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ VE ŠKOLSTVÍ* (2.nd ed.). Sdružení SCAN. https://www.pppaspcvysocina.cz/sites/default/files/prilohy/prevence_rizikoveho_chovani_ve_skolstvi.pdf

National Institute for Health and Care Research: PROSPERO International prospective register of systematic reviews. (2021). Retrieved April 16, 2022, Dostupné z https://www.crd.york.ac.uk/prospéro/display_record.php?ID=CRD42021227869

Nielson Sobotková, V. a kol. (2014). *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Praha: Grada Publishing.

Our Story: HISTORY. (n.d.). Outward Bound international. Retrieved April 17, 2022, from <https://www.outwardbound.net/our-story/>

Page, M.J. a kol. (2020) The PRISMA statement: An updated guideline for reporting systematic reviews. *J. Clin. Epidemiol.* 2021, 134, 178–189

Richardson, E. D. (1999). *Adventure-Based Therapy and Self-Efficacy Theory: Test of a Treatment Model for Late Adolescents with Depressive Symptomatology.* 135.

Russell, K. C., a kol. (2000a). *How wilderness therapy works: An examination of the wilderness therapy process to treat adolescents with behavioral problems and addictions.*

Russell, K. C., a kol. (2000b). Wilderness science in a time of change conference—Volume 3: Wilderness as a place for scientific inquiry; 1999 May 23–27; Missoula, MT. 3, 11.

Russell, K. C. (2001). What is Wilderness Therapy? *Journal of Experiential Education*, 24(2), 70–79. Dostupné z <https://doi.org/10.1177/105382590102400203>

Řičan, P. (2014). *Cesta životem: Vývojová psychologie* (3.rd ed.). Praha: Portál.

Světová zdravotnická organizace schválila jedenáctou revizi Mezinárodní klasifikace nemocí. (2019). Ministerstvo zdravotnictví České republiky. Retrieved April 17, 2022, from <https://www.mzcr.cz/tiskove-centrum-mz/svetova-zdravotnicka-organizace-schvalila-jedenactou-revizi-mezinarodni-klasifikace-nemoci/>

Terapie Divočinou. (2022). Retrieved April 17, 2022, from <https://terapiedivocinou.cz/?fbclid=IwAR3CgQUAB0hcRsVOz-fzG7nFfFIUATbJsy0gOTOHS2MbJrL8hkj04XL8zQo>

Valenta, M. a kol. (2015). *Slovník speciální pedagogiky.* Praha: Portál.

Vágnerová, M., & Lisá, L. (2021). *Vývojová psychologie: Dětství a dospívání* (3.rd ed.). Univerzita Karlova.

White, N. W. (2011). *Stories from the Elders: Chronicles and Narratives of the Early Years of Wilderness Therapy* [D.A., Franklin Pierce University]. In *ProQuest Dissertations and Theses.* Dostupné z <https://www.proquest.com/docview/1012121115/abstract/14505F983D744B2CPQ/1>

WHO WE ARE. (n.d.). Outward Bound international. Retrieved April 17, 2022, from <https://www.outwardbound.net/who-we-are/>

Zákon č. 218/2003 Sb.: Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže) (2013). <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-218>

B) Citace studií v narativním review

Alexander, A. A. (1965). *THE EFFECT OF A RESIDENTIAL CAMPING EXPERIENCE ON THE SELF-CONCEPT OF BOYS FROM LOW INCOME FAMILIES* - ProQuest.

<https://www.proquest.com/openview/394d38f8ec367399ce0b374abcf081b6/1?cbl=18750&diss=y&pq-origsite=gscholar>

Ang, R., Farihah, N., & Lau, S. (2014). An outcome evaluation of the implementation of the Outward Bound Singapore five-day “intercept” program. *Journal of Adolescence*, 37, 771–778. <https://doi.org/10/gmg84r>

Bandoroff, S., Scherer, D., Buckles, J., & Linney, J. (1993). *Wilderness therapy programs for troubled adolescents: Coming of age*. Unpublished manuscript, Peak Experience, Bend, Oregon.

Boudette, R., Denise. (1989). *The therapeutic effects of Outward Bound with juvenile offenders—ProQuest*.
<https://www.proquest.com/openview/9995e0f4e0252ac838d5ea8fbaa77269/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750&diss=y>

Cale, C. (2011). *A case study examining the impact of adventure based counseling on high school adolescent self-esteem, empathy, and racism* [PhD Thesis, ProQuest Information & Learning]. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psyh&AN=2011-99100-017&lang=cs>

Carroll, R. W. Jr. (2008). *Adventure-based counseling with at-risk early adolescents* [PhD Thesis, ProQuest Information & Learning].

<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psyh&AN=2008-99170-269&lang=cs>

Connelly, J. (2013). *Adventure-based counseling and self-efficacy with high school freshmen* [PhD Thesis, ProQuest Information & Learning].

<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psyh&AN=2013-99200-281&lang=cs>

Corsica, D. R. (1987). *Project Change: An ethnography of a social action project*.

<https://www.proquest.com/openview/86c2a743f540681ef516bf419093d87d/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750&diss=y>

Deane, K. L., Harre, N., Moore, J., & Courtney, M. G. R. (2017). The Impact of the Project K Youth Development Program on Self-Efficacy: A Randomized Controlled Trial. *JOURNAL OF YOUTH AND ADOLESCENCE*, 46(3, SI), 516–537. <https://doi.org/10/ggk44j>

Faubel, G. (1998). *An efficacy assessment of a school-based intervention program for emotionally handicapped students* [PhD Thesis, ProQuest Information & Learning].

<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psyh&AN=1998-95009-077&lang=cs>

Grayson, R. C. (2001). *Summer camp as an intervention for at-risk youth* [PhD Thesis, ProQuest Information & Learning].

<https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psyh&AN=2001-95022-284&lang=cs&site=eds-live&scope=site&authtype=shib&custid=s7108593>

Chan, W. (2008). An evaluation of adventure based counselling (ABC) programme in Hong Kong correctional institution. [Http://Hub.Hku.Hk/Bib/B40721851](http://Hub.Hku.Hk/Bib/B40721851).
<https://doi.org/10/gmk8qf>

Christian, D. D. (2015). *Adventure based counseling: Exploring the impact of ABC on adaptive functioning in high school males* [PhD Thesis, ProQuest Information & Learning].
<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psych&AN=2015-99130-549&lang=cs>

Jones, C. D., Lowe, L. A., & Risler, E. A. (2004). The Effectiveness of Wilderness Adventure Therapy Programs for Young People Involved in the Juvenile Justice System. *Residential Treatment for Children & Youth*, 22(2), 53–62. <https://doi.org/10/c2z7cf>

Kraus, I. W. (1983). *The effectiveness of wilderness therapy with emotionally disturbed adolescents* [PhD Thesis, ProQuest Information & Learning].
<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psych&AN=1984-51848-001&lang=cs>

Maizell, R. S. (1989). *Adventure based counseling as a therapeutic intervention with court involved adolescents* [PhD Thesis, ProQuest Information & Learning].
<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psych&AN=1990-54164-001&lang=cs>

Mann, M. Joseph. (2007). *The influence of Project Challenge on levels of psychosocial development and resilience in adolescent girls at risk for delinquency*.
<https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsndl&AN=edsndl.oai.union.ndltd.org.OCLC.oai.xtcat.oclc.org.OCLCNo.439074693&authtype=shib&lang=cs&site=eds-live&scope=site&authtype=shib&custid=s7108593>

Margalit, D., & Ben-Ari, A. (2014). The effect of wilderness therapy on adolescents' cognitive autonomy and self-efficacy: Results of a non-randomized trial. *Child & Youth Care Forum*, 43(2), 181–194. <https://doi.org/10/ghcrmd>

McGarvey, A. L. (2003). An evaluation of a ropes course: Efficacy for at-risk youth with externalizing versus internalizing symptoms. *Doctoral Dissertations*, 1–48.

Mohr, P., Heseltine, K., Howells, K., Badenoch, D., Williamson, P., & Parker, A. (2001). *Evaluation of Operation Flinders Wilderness-adventure Program for Youth At-risk*.

Nunley, G. L. (1984). *The effects of a therapeutic outdoor program on the locus of control and self-concept of troubled youth* [PhD Thesis, ProQuest Information & Learning]. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psyh&AN=1984-53016-001&authtype=shib&lang=cs&site=eds-live&scope=site&authtype=shib&custid=s7108593>

Orren, P. M., & Werner, P. D. (2007). Effects of Brief Wilderness Programs in Relation to Adolescents' Race. *The Journal of Experiential Education*, 30(2), 117-124,126-133.

Parker, M., & Stoltenberg, C. D. (1995). Use of adventure experiences in traditional counseling interventions. *Psychological reports*, 77(3 Pt 2), 1376–1378. <https://doi.org/10/bqxjsd>

Parker, M. W. (1992). *Impact of adventure interventions on traditional counseling interventions*. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsndl&AN=edsndl.oai.union.ndltd.org.OCLC.oai.xtcat.oclc.org.OCLCNo.546868027&authtype=shib&lang=cs&site=eds-live&scope=site&authtype=shib&custid=s7108593>

Pascale, J. F. (1983). *The effects of a short term therapeutic camping experience on raising the self-concept of drug abusing delinquent adolescents*. scholarworks.csun.edu. <http://scholarworks.csun.edu/handle/10211.3/128033>

Rai, A. A. (2003). *Evaluation of an adventure-based counseling unit to improve the transition of at-risk middle school students*. elibrary.ru. <https://elibrary.ru/item.asp?id=8828454>

Rancie, E. M. (2005). *An Exploratory Study on the Impact of Applied Ancestry on At-Risk Youth in a Wilderness Therapy Program Setting*. 102.

Raymond, I. (2003). Risk, Criminogenic Need and Responsivity: An Evaluative Framework Applied to the Operation Flinders Wilderness Therapy Program for Youth-at-Risk. *Undefined*. <https://www.semanticscholar.org/paper/Risk%2C-Criminogenic-Need-and-Responsivity%3A-An-to-the-Raymond/fd57964b470c795293cc8a8b594eec39b9d93ed7>

Romi, S., & Kohan, E. (2004). Wilderness Programs: Principles, Possibilities and Opportunities for Intervention with Dropout Adolescents. *Child & Youth Care Forum*, 33(2), 115–136. <https://doi.org/10/dz9zcn>

Russell, K. C., & Walsh, M. A. (2011). An Exploratory Study of a Wilderness Adventure Program for Young Offenders. *The Journal of Experiential Education*, 33(4), 398–401.

Sachs, J. J., & Miller, S. R. (1992). The Impact of a Wilderness Experience on the Social Interactions and Social Expectations of Behaviorally Disordered Adolescents. *Behavioral Disorders*, 17(2), 89–98. <https://doi.org/10/ghrnz8>

Sakofs, M., & Schuurman, D. (1991). *Assessing the Impact of the Wilderness Alternative for Youth Program: An Outward Bound Program for Adjudicated Youth*. <https://eric.ed.gov/?id=ED339556>

Skipper, K. C. (1975). *A comprehensive evaluation of a therapeutic camping intervention for emotionally disturbed boys*. elibrary.ru. <https://elibrary.ru/item.asp?id=7112050>

Talbot, P. (2000). An evaluation on the impact of adventure-based educational programs on the self-esteem and academic achievement of adolescents at risk. *Undefined*.
<https://www.semanticscholar.org/paper/An-evaluation-on-the-impact-of-adventure-based-on-Talbot/416f987bfa1cb7645d96cae3e7f2bded2bae72ee>

Trainor, T. (b.r.). *The effects of a ropes course program on adolescent self-esteem, self-efficacy, coping skills and academic performance* [PhD Thesis].

Ulrich, J. S. (b.r.). *The effects of alternative school students' participation in a ropes course experience—ProQuest*. Ziskáno 8. září 2021, z
<https://www.proquest.com/openview/f05b2222e8e7012dddef1e5c3894f515/1?cbl=18750&diss=y&pq-origsite=gscholar>

Walsh, M. A. (2009). *A Dissertation Submitted To The Faculty Of The Graduate School Of The University Of Minnesota*. 184.

Weeks, S. Z. (1986). *The effects of Sierra II, an adventure probation program, upon selected behavioral variables of adolescent juvenile delinquents* [PhD Thesis, ProQuest Information & Learning].
<https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psyh&AN=1987-51404-001&authtype=shib&lang=cs&site=eds-live&scope=site&authtype=shib&custid=s7108593>

Wichmann, T. F. (1990). *Interpersonal problem-solving and asocial behavior in a therapeutic wilderness program—ProQuest*.
<https://www.proquest.com/openview/e9eb6ae38825729ca68a9fe298d57d3f/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750&diss=y>

Winterdyk, J. A. (1980). *A Wilderness Adventure Program as an Alternative for Juvenile Probationers: An Evaluation* [PhD Thesis].

<https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=eric&AN=ED200348&authtype=shib&lang=cs&site=eds-live&scope=site&authtype=shib&custid=s7108593>

WINTERDYK, J., & ROESCH, R. (1982). A WILDERNESS EXPERIENTIAL PROGRAM AS AN ALTERNATIVE FOR PROBATIONERS - AN EVALUATION. *CANADIAN JOURNAL OF CRIMINOLOGY-REVUE CANADIENNE DE CRIMINOLOGIE*, 24(1), 39–49. <https://doi.org/10/gh74s9>

Zwart, T. J. (1988). *The Effects of a Wilderness/Adventure Program on the Self-Concept, Locus of Control Orientation, and Interpersonal Behavior of Delinquent Adolescents.*

146

